

FORNÆRMEDES STYRKEDE STILLING I STRAFFESAKER

Kandidatnummer: 636

Leveringsfrist: 25.11.2008

Til sammen 14727 ord

17/04/2009

Innholdsfortegnelse

1 INNLEDNING	1
1.1 Avhandlingens tema og aktualitet	1
1.2 Problemstilling	2
1.3 Fornærmede	2
1.3.1 Fornærmedes behov	2
1.3.2 Fornærmede med bistandsadvokat	5
1.3.3 Fornærmede uten bistandsadvokat	5
1.4 Etterlatte	5
1.4.1 Innledning	5
1.4.2 Etterlatte med bistandsadvokat	6
1.4.3 Etterlatte uten bistandsadvokat	6
1.4.4 Etterlatte i lovbestemt rekkefølge	6
1.5 Avgrensning	6
1.6 Metode og rettskilder	6
1.7 Den videre fremstilling	7
2 HISTORIKK	7
3 DET NYE FOKUSET PÅ FORNÆRMEDE I STRAFFEPROSESSEN	9
4 HVA ER EN GOD PROSESSORDNING?	9
5 BISTANDSADVOKATORDNINGEN	12
5.1 Innledning	12
5.2 Fornærmedes rett til bistandsadvokat	12
5.3 Bistandsadvokatens oppgaver	13
5.4 Anvendes regelverket fullt ut?	13
6 SIVILE KRAV	14
6.1 Innledning	14
6.2 Påtalemyndigheten fremmer krav etter strpl. § 427	16
6.3 Fornærmede fremmer krav etter strpl. § 428	16
6.4 Fornærmede fremmer ikke krav	17
7 DE NYE RETTIGHETENE	17
7.1 Før anmeldelse	18

7.2 Under etterforskning.....	19
7.3 Særlig om avhør av mindreårige	20
7.4 Ved påtaleavgjørelse.....	21
7.5 Forberedelse til hovedforhandling.....	21
7.6 Hovedforhandling	23
7.7 Saker som avgjøres ved tilståelsesdom.....	25
7.8 Underretning og offentliggjøring av dommen.....	26
7.9 Anke i straffesaken.....	26
7.10 Underretning om rettskraftig dom	27
7.11 Avgjørelser om straffegjennomføring.....	27
7.12 Gjenåpning.....	28
7.13 Andre tiltak under straffesaken enn styrking av fornærmedes og etterlattes straffeprosessuelle stilling.....	28
<u>8 VURDERING AV LOVENDRINGENE .....</u>	<u>31</u>
8.1 Innledning	31
8.2 En del betraktninger	31
8.3 Oppsummering.....	35
<u>9 LITTERATURLISTE.....</u>	<u>37</u>

1 Innledning

1.1 Avhandlingens tema og aktualitet

Jeg har jobbet deltid ved Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter ved siden av jusstudiet i vel to år. Gjennom arbeidet der har jeg fått interesse for ulike straffeprosessuelle spørsmål. Fornærmedes stilling i straffeprosessen er særlig aktuell for tiden pga de nye reglene i straffeprosessen som gjelder fra 1. juli 2008. I Norge har det i lengre tid vært fokusert nærmest utelukkende på siktede i straffesaken.

Fornærmede har vært redusert til et vitne. Det har pågått en debatt de siste årene, hvor de fleste har ment at fornærmede må få flere rettigheter. Den største forkjemperen for dette synet har kanskje vært dr. juris Anne Robberstad. Hun er tidligere bistandsadvokat og har lang erfaring med fornærmede i straffesaker. Hun har skrevet «Bistandsadvokaten – Ofrenes stilling i straffesaker», 1. utgave ble utgitt i 1994, 2. utgave i 2003.

I 2002, på oppdrag fra daværende justisminister, laget hun en sammenlignende fremstilling av fornærmedes prosessuelle stilling i de fem nordiske landene. Hun foreslo også endring av 31 paragrafer i straffeprosessloven, to nye om fornærmedes partsstilling og rett til advokat samt enkelte endringer i domstolloven og straffeloven. Utredningen fikk navnet «Kontradiksjon og verdighet».¹ Høringsinstansene var splittet i synet på endringsforslagene.

Høsten 2002 arrangerte Justisdepartementet et nordisk seminar om fornærmedes straffeprosessuelle stilling. Deres stilling i svensk og finsk rett ble særlig belyst.²

Ved kgl. res. 29. august 2001 oppnevnte regjeringen et utvalg (kvinnevoldsutvalget), som skulle utrede stillingen for kvinner som utsettes for fysisk og psykisk vold, trusler og overgrep av nåværende eller tidligere samlivspartner. Utvalget la frem følgende forslag til prosessuelle rettigheter:

- «- ordningen med bistandsadvokat utvides til å omfatte saker om vold mot kvinner
- retten bør ta stilling til spørsmålet om tiltaltes tilstedeværelse før hovedforhandlingen starter
  - saker om vold mot kvinner og barn i nære relasjoner bør som hovedregel gå for lukkede dører
  - fornærmede gis anledning til å være til stede under alle rettsmøter
  - fornærmede gis rett til dokumentinnsyn på linje med den rett tiltalte har
  - varslingsreglene endres slik at fornærmede varsles om alle rettsmøter
  - reglene om underretning av påtalemyndighetens avgjørelser endres, slik at fornærmede skal underrettes også om avgjørelser om påtaleunntatelse, utferdigelse

---

1 Robberstad (2003) s. 293

2 NOU 2006:10 s. 105

- av forelegg og vedtak om soningsutsettelse*
- *fornærmede i straffesaker gis rett til å føre bevis*
  - *fornærmede i saker om vold mot kvinner i nære relasjoner gis rett til å uttale seg på slutten av saken.»*³

Kvinnevoldsutvalgets utredning ble sendt på høring 8. desember 2003. Om Kvinnevoldsutvalgets forslag til straffeprosessuelle endringer, skriver departementet i Ot.prp. nr. 113 (2004-2005) følgende:

*«I statsråd 2. juli 2004 ble det utnevnt et utvalg som skal utrede hvordan den fornærmedes straffeprosessuelle stilling kan styrkes og foreslå lovendringer med sikte på en slik styrking («Fornærmedeutvalget»). Utredningen skal være ferdigstilt innen 1. januar 2006. Av utvalgets mandat fremgår det at utvalget i sitt arbeid skal se hen til NOU 2003:31 Retten til et liv uten vold. Departementet vil komme tilbake til de straffeprosessuelle spørsmålene som berører fornærmedes stilling, når Fornærmedeutvalgets utredning er lagt frem.»*⁴

Utvalget leverte sin utredning NOU 2006:10 Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter 8. mai 2006. Utredningen ble sendt på høring 16. mai 2006 med frist for å uttale seg 15. september 2006.⁵ De fleste høringsinstansene var generelt positive til hovedtrekkene i utvalgets forslag.⁶ Lovforslaget ble vedtatt ved lov av 7. mars 2008 nr. 5. De nye reglene trådte i kraft 1. juli 2008

1.2 Problemstilling

Formålet med avhandlingen er å gjennomgå fornærmedes og etterlattes nye rettigheter i straffeprosessen. Er de i samsvar med en god prosessordning? Jeg vil vurdere om de innebærer en reell styrking av deres stilling. Videre vil jeg peke på eventuelle problem som kan oppstå ved innføringen av de nye reglene.

1.3 Fornærmede

1.3.1 Fornærmedes behov

I strpl. § 3 siste ledd står det at «Med uttrykket fornærmede forstås i denne lov også andre skadelidte som nevnt i første ledd». Det fremgår ikke noen nærmere definisjon av begrepet i loven.

Det finnes altså ikke noen legaldefinisjon av begrepet. En vanlig definisjon i teorien er imidlertid at fornærmede er innehaveren av den interesse som straffebudet tar sikte på å beskytte,⁷ f.eks. den seksuelle og/eller fysiske integritet. Denne interesseteorien går

---

3 NOU 2006:10 s. 107

4 NOU 2006:10 s. 109

5 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 13

6 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 15

7 Gisle (2007) s. 107

altså ut på at den som rammes av et lovbrudd bare skal regnes som fornærmet hvis vedkommende lovbestemmelse kan sies hovedsaklig å beskytte private interesser, men ikke hvis det hovedsaklig er offentlige interesser den beskytter. Det er svakheter ved denne teorien. For det første er det et lite realistisk skille mellom offentlige og private interesser. Ofte er det dels private og dels offentlige interesser som skal beskyttes. For det andre har de ulike straffebestemmelseres beskyttelsesinteresse ofte blitt bestemt på en gammeldags og perspektivløs måte.⁸

Fornærmedebegrepets innhold har først og fremst blitt fastlagt gjennom teori og rettspraksis.⁹

Fornærmede er den/de som har blitt direkte utsatt for den straffbare handlingen. Det er deres interesse straffebudet skal beskytte. Andre ord som blir brukt er offer og skadelidt. F.o.m. 1. juli 2008 er de fornærmede inndelt i to grupper. «Vanlige» fornærmede og fornærmede med bistandsadvokat. Sistnevnte gruppe er gitt særlig styrkede rettigheter. Etter lovendringene går det altså et viktig skille mellom fornærmede med og uten bistandsadvokat.

De fleste fornærmede har vært utsatt for krenkelser av formuesgoder. Denne gruppen har ikke de samme behovene som ofre for volds- og sedelighetsforbrytelser. Den sistnevnte gruppen har et større behov for informasjon og kontakt med aktor før hovedforhandlingen. De siste årenes fokus på fornærmede i straffesaker dreier seg først og fremst om ofre for volds- og sedelighetsforbrytelser.

Avhøret i retten oppleves av de fleste fornærmede som belastende. Personer som har vært utsatt for forbrytelser mot deres person, ønsker i større grad enn andre, eget venterom under rettssaken.¹⁰ Det er altså en del likhetstrekk mellom ulike grupper av fornærmede, men også forskjeller.

Etter en alvorlig integritetskrenkelse er mange ofre i sjokk. Etter den første sjokkfasen får mange ofre angst, søvnforstyrrelser eller problemer med spising. Sinne, sorg og forvirring er vanlige følelser. I tillegg er de fleste ofrene opptatt av «hvorfor». Tilliten til omgivelsene forsvinner, samtidig som de mister kontrollen over livet. Overgrep fra en offeret kjenner fra før gir mer alvorlige og kompliserte psykologiske skadevirkninger enn overfall fra en fremmed person. Ellers varierer virkningene med individuelle faktorer som kjønn, tidligere erfaringer med straffbare handlinger, og med hvilken selvoppfatning personene hadde før den straffbare handlingen. Sosiale faktorer kan også ha betydning. Ofre som opplever støtte fra omgivelsene, har det bedre enn de som ikke gjør det. Ofre som ikke får bearbeidet overgrepet godt nok, kan utvikle posttraumatisk stressyndrom. Det innebærer intens frykt, hjelpeløshet eller skrekk. Symptomene kan være mareritt, flashbacks, unngåelse av tanker, følelser, personer eller steder som forbindes med traumet, og hyperaktivering.¹¹

---

8 Hov (1983) s. 54

9 NOU 2006:10 s. 25

10 NOU 2006:10 kap. 7.1.2

11 NOU 2006:10 kap. 7.2

Ofrenes overordnede ønske er å bli anerkjent som innehavere av legitime interesser i straffesaken. Videre ønsker de verdighet og respekt for sin posisjon i saken og en rett til å delta, få informasjon og bli hørt. Det handler mye om hvordan de forskjellige aktørene i rettssystemet møter ofrene.¹²

Mange ofre synes ventetiden er meget belastende. Det kan gå flere år fra overgrepet skjer til rettskraftig dom foreligger. I denne tiden føler mange ofre at «livet blir satt på vent». Når fornærmede blir mer involvert i straffesaken under hele prosessen, kan ventetiden føles mindre belastende.¹³ En del fornærmede beskriver en ventetid i uvisshet som det verste.¹⁴

Fornærmede har særlig psykologisk og følelsesmessig interesse i skyldspørsmålet. Det viktigste for ofrene er ansvars plassering og det å bli trodd. Å bli trodd kan være det viktigste terapeutiske elementet for den fornærmede. For noen betyr straffen nærmest ingenting. Det er likegyldig om forbryteren får bot eller ti års fengsel. Det er skyldkonstateringen som er det viktige. Det er en slags bekreftelse på at samfunnet tror på offeret, og at handlingen fordømmes.

For mange fornærmede er begrunnelsen for rettssak å forhindre at gjerningspersonen begår nye overgrep mot andre personer.

De undersøkelser som finnes om fornærmedes motiver for å gå til anmeldelse, viser at hevn ikke er fremtredende. Noen sier at de ganske enkelt ønsker en erkjennelse fra gjerningspersonen, og en unnskyldning. De vil at han skal skjønne hva han har gjort, og sone for det. Det gir i hvert fall et signal fra samfunnet om at det ikke er akseptabelt å oppføre seg slik, og det gir ofrene oppreisning.¹⁵

Noen ofre mener straffen bedre burde gjenspeile skadevirkningene for fornærmede. De legger da vekt på hvor lang tid det tok før de kunne fungere normalt igjen og at noen psykiske skader kan være livsvarige. I tillegg føles det trygt for fornærmede hvis gjerningspersonen får en lang straff, siden hun da slipper å treffe på ham i den nærmeste framtid.¹⁶

Mange voldsofre får reduserte inntekter samtidig som utgifter til nødvendig helsehjelp mv. øker. Utsikten til erstatning utgjør likevel ikke i seg selv noen motivasjon for den fornærmede for å gå til sak. Men erstatningen kan ha en viktig symbolverdi – nemlig ansvars plassering. I noen saker blir gjerningspersonen frikjent pga manglende bevis. Hvis fornærmede blir tilkjent erstatning likevel, vil ikke nederlaget for fornærmede bli så stort. Den psykologiske og følelsesmessige oppreisningen som ansvars plasseringen gir, oppnås også ved erstatning fra staten (voldsoffererstatning).¹⁷

---

12 NOU 2006:10 kap. 7.3.1

13 NOU 2006:10 kap. 7.3.2

14 NOU 2006:10 kap. 7.3.3

15 NOU 2006:10 kap. 7.4.2

16 NOU 2006:10 kap. 7.4.3

17 NOU 2006:10 kap. 7.4.4

1.3.2 Fornærmede med bistandsadvokat

De fleste av de nye bestemmelsene gjelder en begrenset krets av fornærmede. Avgrensningen av hvilke fornærmede som gis særlig styrkede rettigheter er sammenfallende med hvem som får oppnevnt bistandsadvokat etter strpl. § 107a. Det antas at dette gir en lovteknisk klar avgrensning av rettighetsgruppen.¹⁸

1.3.3 Fornærmede uten bistandsadvokat

Fornærmede uten krav på bistandsadvokat har bare i begrenset grad fått styrket sin stilling. De har bl.a. fått uttalelsesrett når det gjelder størrelsen på det sivile kravet. Etter lovendringen blir saken forberedt på en ryddigere måte.

1.4 Etterlatte

1.4.1 Innledning

Begrepet «etterlatte» brukes i stedet for pårørende i straffeprosessloven. Dette for å tydeliggjøre at pårørende i utgangspunktet bare gis selvstendige rettigheter i tilfeller der fornærmede selv er død.¹⁹

Etterlatte er altså pårørende til avdøde. Tidligere var det bare den som hadde foreldreansvar eller var verge for noen under 18 år som døde som følge av en straffbar handling som hadde prosessuelle rettigheter. Etter lovendringene er etterlatte i straffeprosessen utvidet til også å innbefatte ektefelle, registrert partner eller samboer, barn og foreldre av avdøde. I visse tilfeller gis ikke de nye rettighetene til alle etterlatte, men en av dem. Det kalles «etterlatte i lovbestemt rekkefølge». Den av de etterlatte som står først i oppregningen får rettigheten. Se straffeprosessloven § 93a annet ledd:

«Når noen er død som følge av en straffbar handling, regnes i denne lov som etterlatte den avdødes ektefelle eller samboer, barn og foreldre. Når rettigheter er gitt til etterlatte i lovbestemt rekkefølge, tilkommer rettighetene først den avdødes ektefelle eller samboer, dernest barn, og til sist foreldre. Når avdøde var under 18 år, skal rettighetene likevel alltid først tilkomme den som hadde foreldreansvar. Med etterlatte med bistandsadvokat, menes etterlatte i saker hvor det er oppnevnt bistandsadvokat etter § 107a annet eller tredje ledd.»

De etterlatte deles altså inn i tre grupper: Etterlatte, etterlatte med bistandsadvokat og etterlatte i lovbestemt rekkefølge.²⁰

---

18 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 27

19 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 35

20 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9

1.4.2 Etterlatte med bistandsadvokat

«Med etterlatte med bistandsadvokat, menes etterlatte i saker hvor det er oppnevnt bistandsadvokat etter § 107a annet eller tredje ledd.», jf. § 93a annet ledd, siste punktum.

Foreldre til barn under 18 år som dør som følge av en straffbar handling, har krav på bistandsadvokat. Alle andre tilfeller skal vurderes etter en ny bestemmelse om at bistandsadvokat kan oppnevnes i andre saker der det foreligger særlige forhold som tilsier at det er behov for advokat.²¹

1.4.3 Etterlatte uten bistandsadvokat

Etterlatte som ikke anses å ha behov for advokathjelp, har ikke rett til å få oppnevnt bistandsadvokat.

1.4.4 Etterlatte i lovbestemt rekkefølge

«Etterlatte i lovbestemt rekkefølge» er definert i straffeprosessloven § 93a annet ledd, annet og tredje punktum:

«Når rettigheter er gitt til etterlatte i lovbestemt rekkefølge, tilkommer rettighetene først den avdøde ektefelle eller samboer, dernest barn, og til sist foreldre. Når avdøde var under 18 år, skal rettighetene likevel alltid først tilkomme den som hadde foreldreansvar.»

Rettighetene tilkommer altså den av de etterlatte som står først i lovens oppregning. Ikke alle de etterlatte får rettigheten.²²

1.5 Avgrensning

Jeg vil ha fokus på fornærmedes og etterlattes stilling. Om siktedes stilling blir endret i forhold til EMK som følge av lovendringen, vil ikke bli behandlet her. Jeg vil heller ikke behandle hele regelverket i detalj. Hovedfokuset mitt er de nye bestemmelsene. Imidlertid vil jeg i en viss utstrekning i oppgaven berøre noen av temaene jeg har avgrenset mot, som kan være av spesiell interesse hva angår forståelsen av sammenhengen i oppgaven.

1.6 Metode og rettskilder

Normalt har lov, rettspraksis og forarbeider stor rettskildemessig betydning. Dette temaet har imidlertid ikke vært behandlet helhetlig tidligere. Det meste av stoffet i

---

²¹ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 39

²² Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 42

denne oppgaven er hentet fra Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) og et par NOU'er, jf. litteraturlisten. Jeg legger derfor mer vekt på juridisk teori og reelle hensyn.

Når jeg omtaler fornærmede og etterlatte generelt, bruker jeg ofte bare uttrykket «fornærmede», for enkelhets skyld.

Avslutningsvis kommer en rettpolitisk drøftelse av de nye bestemmelsene i straffeprosessloven. Denne består av en avveining av hensyn.

Mye av det som omtales som fornærmedes behov o.l. gjelder primært ofre for alvorlige integritetskrenkelser. De som er utsatt for krenkelser av formuesgoder, holdes i hovedsak utenfor.

1.7 Den videre fremstilling

I kapittel 2 gir jeg en fremstilling av straffeprosessens historikk og bakgrunn. Videre i kapittel 3 og 4 gjennomgår jeg det nye fokuset på fornærmede i straffeprosessen samt hva en god prosessordning er. I kapittel 5 redegjør jeg for bistandsadvokatorordningen. Sivile krav går gjennom i kapittel 6. De nye rettighetene for fornærmede og etterlatte blir gjennomgått i detalj i kapittel 7. Avslutningsvis, i kapittel 8, kommer en vurdering av de nye reglene.

2 Historikk

I de eldste tider var det fornærmede eller hennes/hans familie som tok seg av straffen. Hvis noen var drept, var blodhevn en plikt for hennes/hans slektninger. Selv når det ble innført den praksis at sakene skulle behandles av en domstol, ble påtalen av forbrytelser ansett å være utelukkende den fornærmedes eller slektens sak, ikke en sak for det offentlige.

Slik var også stillingen i den eldste romerske rett. Etter hvert overtok det offentlige i stadig større utstrekning forfølgningen av straffbare handlinger.

I den eldste germanske rett var straffeforfølgningen helt overlatt til den krenkede. Den krenkede hadde en eksklusiv rett til å bringe forbryteren inn for domstolene, og han kunne selv sammenkalle tinget for dette formålet.²³

Med Magnus Lagabøtes landslov og bylov (fra 1270-årene) var rettspleiens utvikling, fra å være et privat fenomen til å bli et offentlig anliggende, i prinsippet fullført. Rettshåndhevelsen var blitt en sak for kongen, som hadde skyldighet til å skaffe hver mann hans rett. Til gjengjeld hadde undersåttene troskaps- og lydighetsplikt (ML Landslov II 12).

Den kongelige rettshåndhevelse var selvfinansierende og fungerte slik: Den som gjorde

---

²³ Robberstad (2003) kap. XII

seg skyldig i en rettskrenkelse, la seg ikke ut bare med fornærmede, men også med kongen, fordi det var kongen som hadde til oppgave å overvåke og opprettholde lov og rett. På samme måte som lovbryteren måtte bøte til fornærmede for å bli forlikt med denne, måtte han bøte til kongen for ikke å bli utsatt for det offentlige maktapparat.²⁴

I Danmark-Norge på 1600-tallet var det ingen forskjell på sivil- og straffeprosess. Straffesystemet var innrettet på økonomisk kompensasjon for de som tok del i rettshåndhevelsen. Den fornærmede fikk andel for å påtale, kongen for å stille rettsapparatet til disposisjon og øvrigheten som arrest- og eksekusjonsmakt. Kongens rett til andel av bøtene, rett til sakefall, utgjorde en viktig inntektskilde.

Dersom fornærmede ikke ønsket å påtale saken og det var utsikter til sakefall, ble saken påtalt av det offentlige. Dette var en påtalerett av økonomiske hensyn, altså for å få skatteinntekter. Denne rett til påtale utviklet seg senere til en plikt for det offentlige, begrunnet av andre hensyn enn de økonomiske interesser.

Straffeforfølgningen utviklet seg fra en viktig inntektskilde til å bli en tyngende utgiftspost for det offentlige. Dette henger også sammen med at bøtestraffens betydning avtok, mens bruk av frihetsstraff økte.

Den offentlige påtaleplikten var betinget av at det var dekning i sakefallskassen. Var denne tom, måtte øvrigheten betale forfølgningen av egen lomme. Dette ville de, naturlig nok, nødig gjøre.

Utviklingen i retning av at det offentlige får plikt til å påtale visse grupper av forbrytelser, skjedde raskt utover 1700-tallet. Mange forbrytelser sto upåtalet, fordi fattige fornærmede ikke hadde midler til å føre saker. Det offentlige ønsket heller ikke å bruke penger på sakene, da det ikke var utsikter til refusjon hos ubemidlede forbrytere. For å få i stand håndheving, ble det i 1736 bestemt at det offentlige skulle forfølge tyverisakene, mot at utgiftene ble utlignet på det enkelte sogn. Ordningen ble i 1742 utvidet til å omfatte drap, røveri og mordbrann. I 1735 ble det innført rett til offentlig bekostet forsvarer i de sakene som kunne resultere i livsvarig fengsel eller dødsstraff. Mot slutten av 1700-tallet var alle saker hvor straffen gikk videre enn bøter undergitt offentlig påtaleplikt med offentlig bekostet forsvarer. Med kriminalloven av 1842 blir offentlig påtale hovedregelen for alle forbrytelser. I någjeldende straffelov fra 1902 er dette hovedregelen også for forseelser.

Utviklingen har altså gått fra utelukkende privat påtale til dagens situasjon hvor påtalen primært er en offentlig sak. Straffbare handlinger som ikke kan påtales av det offentlige finnes ikke lenger i norsk rett. Dersom det offentlige ønsker å påtale en sak, har fornærmede som regel ikke anledning til å utøve påtale ved siden av det offentlige.

Parallelt med at det offentlige har tatt et økende ansvar for straffeforfølgningen, har fornærmede blitt trent til side. Denne utviklingen har gått svært langt i norsk rett. Fornærmede har ikke bare mistet adgang til å påtale i de i praksis viktigste sakene, men

---

24 Hov I (2007) kap. 1 III

har også blitt fratatt nær sagt enhver mulighet til å øve innflytelse på straffesakens behandling, ifølge Robberstad. I Sverige har ikke utviklingen gått så langt.²⁵

Frem til 1. juli 2008 hadde altså fornærmede i straffesaker en begrenset rolle i straffesakene i Norge. De hadde noen rettigheter tidligere også; bl.a. rett til dokumentinnsyn, underretning om tiltalebeslutning, klageadgang over henleggelse og krav på bistandsadvokat i noen tilfeller. Fra 1. juli 2008 trådte det i kraft en del nye bestemmelser på dette området, som skal gi fornærmede og etterlatte en sterkere stilling i straffesaker. Tidligere var de hovedsakelig et viktig vitne, i dag har de fått utvidet sine prosessuelle rettigheter. Fornærmede og etterlatte har altså fått en mer synlig og sentral rolle i dag. Sverige har hatt mye av den samme utviklingen, fra privat påtale til offentlig, men der stoppet man før man kom så langt som i Norge. Dette innebærer at mange av de nye reglene i straffeprosessen i Norge, allerede eksisterer i Sverige.

3 Det nye fokuset på fornærmede i straffeprosessen

Det kan medføre både fordeler og ulemper at fornærmede får anledning til å øve innflytelse på straffeforfølgningen.

Selv om utgangspunktet for iverksettelse og gjennomføring av straffeforfølgning for et lovbrudd hovedsaklig er en sak for det offentlige, er det mye som taler for at fornærmede på visse punkter, og innenfor visse grenser, øver innflytelse på spørsmålet om straffeforfølgning skal finne sted eller ikke.²⁶

Den sterke vekten på statens interesse og rolle i straffesakene har historisk sett hatt gode grunner for seg. Det førte i sin tid til avskaffelse av den private rettshåndhevelse. Det er imidlertid ingen tvil om at også den som har vært utsatt for en alvorlig straffbar handling reelt sett har legitime faktiske og rettslige interesser i straffesaken. En god del fornærmede har opplevd møtet med rettsvesenet som utilfredsstillende og som en tilleggsbelastning. Sen saksbehandling, manglende informasjon og opplevelsen av å ikke være inkludert i en prosess som direkte angår dem, beskrives som de største problemene. Skal allmennheten og fornærmede ha tillit til rettsvesenet, må fornærmede ha noen grunnleggende rettigheter.²⁷

4 Hva er en god prosessordning?

Opprinnelig hadde vi felles prosessregler for straffesaker og sivile saker. Det gjaldt f.eks. etter Christian Vs norske lov. Etter hvert utviklet det seg særlige regler for rettergangsmåten i straffesaker. Dette skyldtes til dels at domstolene la en bestemt praksis til grunn, dessuten fikk vi spredte lovbestemmelser som ga særregler for straffesaker. Men rent lovteknisk ble skillet mellom straffesaker og sivile saker først gjennomført ved straffeprosessloven av 1887. Da fikk en for det første en særlig lov om

---

²⁵ Robberstad (2003) kap. XII

²⁶ Hov (1983) s. 158-159

²⁷ NOU 2006:10 s. 124

straffesaker, dessuten bygget denne loven på prinsipper som den gang ble ansett som meget moderne, f.eks. regler om muntlighet, bevisumiddelbarhet og legfolks deltakelse i straffesaker. Tilsvarende prinsipper fikk vi i sivile saker først ved tvistemålsloven av 1915, selv om enkelte av disse prinsippene hadde trengt seg igjennom i praksis for sivile sakers vedkommende også før den tid.²⁸

I en sivil sak er det to parter som sloss for hver sine (vanligvis motstridende) interesser. Det den ene taper, vinner den andre. Sivilprosessens oppbygning garanterer partenes formelle likestilling. Om saken skal få et riktig utfall, avhenger av om hver av partene evner å utnytte sine posisjoner maksimalt. Retten har som hovedregel ingen plikt til å sørge for at saken blir fullstendig opplyst, dette er overlatt til partene.

I en offentlig straffesak er det også to parter: staten og den antatte forbryteren. Disse har imidlertid ikke motstridende interesser, slik partene har i en sivil sak. Ved å organisere prosessen som en partsprosess, med påtalemyndigheten på den ene siden og tiltalte og hans forsvarer på den andre, har lovgiver etablert en kunstig interessemotsetning. Det at den er kunstig, skyldes at statens interesse er å få saken riktig avgjort, ikke å vinne for enhver pris. Påtalemyndighetens eneste interesse i saken er at sannheten skal frem. Hvis tiltalte er uskyldig, har partene derfor sammenfallende interesser.

Statens interesse i at straffesaken blir riktig avgjort, har ført til at domstolen har fått en selvstendig plikt til å sikre at alle relevante omstendigheter kommer frem.²⁹

Noen hevder at formålet med straffeprosessen er at ingen uskyldige skal dømmes. Dette mener Andenæs er feil, hvilket jeg er enig i. Jeg vil presisere formålet med straffeprosessen med et sitat fra Andenæs:

«Det blir undertiden sagt at hovedformålet med reglene om straffeprosessen er å sikre at ingen uskyldige blir dømt. Dette er å drive en god tanke for langt. Det primære formål med straffeprosessen er selvsagt å gjøre straffansvaret til en realitet. Straffeprosessen er en slags forlengelse av strafferetten.»³⁰

En grunnleggende forestilling om at domstolenes avgjørelser i det store og hele er riktige, er det tilliten til domstolsapparatet bygger på. Det er derfor viktig at avgjørelsene treffes på et så godt grunnlag som mulig, og at de stort sett er materielt riktige. Når det gjelder straffesaker vil det si at de som er skyldige blir dømt og de som ikke er skyldige blir frifunnet. Retten skal se til at saken blir fullstendig opplyst, jf. strpl. § 294. Det er ikke nok at prosessen faktisk er betryggende, den må også virke tillitvekkende utad. Offentlighet i rettergangen skal ivareta dette hensynet. Videre skal saker avgjøres hurtig og billig. I tillegg skal prosessen være hensynsfull overfor parter og andre som opptrer i saken, som vitner, fornærmede osv.

Det faktum at saksbehandlingen skal være hurtig og billig, kan øke faren for uriktige

---

28 Hov I (2007) kap. 1 III

29 Robberstad (2003) kap. XII

30 Andenæs I (1984) side 7

dommer. Prosessreglene bærer derfor preg av kompromisspregede løsninger.

Kravet om materielt riktige avgjørelser er særlig viktig i straffesaker, siden straff anses som en massiv sosial fordømmelse. Jo mer alvorlig straffereaksjonen er, jo viktigere er det at ingen uskyldige dømmes. Men det kan ikke være slik at man er så redd for å dømme uskyldige at et stort antall skyldige går fri. Da mister straffen sin samfunnsmessige effekt.

Hvor mye ressurser man bruker på en sak, avhenger av hvor alvorlig saken er. Ved alvorlige lovbrudd, med påfølgende alvorlig straffereaksjon, må hensynet til økonomi vike til fordel for rettssikkerhetshensyn.

Hurtighet i straffeprosessen er også viktig for å styrke individual- og allmennprevensjon. Reaksjonen bør komme raskt både av hensyn til den avskrekkende og til den oppdragende virkning av en straffedom.³¹

I tillegg til prinsipper som gjelder prosessen generelt, har vi prinsipper som gjelder straffeprosessen spesielt. Inkvisisjonsprinsippet bygger på at saken forberedes av en domstol. Anklageprinsippet derimot, innebærer at saken forberedes av et særskilt organ. Norge bygger i dag på anklageprinsippet med påtalemyndigheten som særskilt organ. Påtalemyndigheten trekker opp rammene for straffesaken, jf. strpl. § 38, som sier at retten bare kan pådømme det forhold tiltalen (som påtalemyndigheten har utformet) gjelder.

Anklageprinsippet står i nær sammenheng med opportunitetsprinsippet. Det innebærer at påtalemyndigheten har en viss adgang til å avstå fra forfølgning. I noen tilfeller har påtalemyndigheten mulighet til å gi en strafferettslig reaksjon uten at saken bringes inn for retten. Det kan gis en påtaleunntatelse eller man kan overføre saken til konfliktråd. Dette er strafferettslige reaksjoner. Ved påtaleunntatelse konstateres det skyld, men det gis ikke straff. Ved overføring til konfliktråd har siktede et visst vern mot at forfølgningen gjenåpnes, forutsatt at det blir inngått avtale i konfliktrådet. Ellers kan påtalemyndigheten henlegge saker av mange ulike grunner.

«Favor defensionis» betyr «i favør av den som skal forsvare seg», det vil si siktede eller tiltalte. Påtalemyndigheten har et betydelig overtak både rettslig og faktisk. Denne ubalansen søkes kompensert med fordeler for siktede. Et eksempel på dette er at siktede ikke kan pålegges å bidra til egen domfellelse. Han har ingen plikt til å forklare seg, og selv om han forklarer seg, kan han ikke dømmes for falsk forklaring, jf. strpl. § 167. Påtalemyndigheten har derimot plikt til å være objektiv.

I sivilprosessen skal domstolene som utgangspunkt bare bygge på det materiale partene forelegger dem (forhandlingsprinsippet). I straffesaker har derimot retten en selvstendig plikt til å sørge for sakens opplysning.³²

---

31 Hov I (2007) s. 113-114

32 Hov I (2007) s. 139-146

5 Bistandsadvokatorordningen

5.1 Innledning

Bistandsadvokatorordningen ble innført i 1981. Da omfattet den bare saker om voldtekt og voldtektslignende forhold. I forarbeidene til loven ble det fremhevet at fornærmede i slike saker kan ha behov for hjelp fra en som på forhånd er kjent med rettapparatets behandling av voldtektssaker, og som kan gi bistand av mer sakkyndig karakter. Ordningen skulle i utgangspunktet begrenses til å gjelde i voldtektssaker. I voldtektssaker foreligger det særlige forhold som fører til at disse sakene bør få en særbehandling. De særlige forholdene er bl.a. at det i mange tilfeller vil være et tema hvordan fornærmede har opptrådt. I praksis går det også ofte inn på fornærmedes tidligere seksuelle atferd. Dette kan være svært belastende for henne/ham.

5.2 Fornærmedes rett til bistandsadvokat

Bistandsadvokatorordningen har senere blitt utvidet flere ganger.

I 1985 ble også utuktig omgang med barn (straffeloven §§ 195 og 196) omfattet av ordningen. Begrunnelsen for dette var at det kan være vanskelig på et tidlig stadium å avgjøre hvilke straffebud (§ 192 eller §§ 195-196) som kan være overtrådt når fornærmede er mindreårig. Det ble også tatt inn et nytt fjerde ledd i § 107b om rett til bistandsadvokat når fornærmede er død eller av andre grunner ikke er i stand til å begjære oppnevnt advokat.

En rekke andre bestemmelser i straffelovens sedelighetskapittel ble også omfattet i 1994. Grunnen til dette var at sedelighetsforbrytelsene og strafferettspleiens behandling av slike saker ble ansett særlig belastende for offeret. Det ble også vist til det ulike styrkeforholdet mellom gjerningsperson og offer i mange slike saker. I tillegg ble det tilføyd en bestemmelse om at fornærmede kan få oppnevnt bistandsadvokat også i andre tilfeller hvis handlingen medfører betydelig skade på legeme eller helbred og det anses å være behov for advokat.

Straffelovens sedelighetskapittel ble revidert i 2000. Paragrafhenvvisningene i straffeprosessloven § 107a ble dermed tilsvarende justert.

I 2003 ble ordningen utvidet til å gjelde i saker om overtredelse av besøksforbud etter straffeprosessloven § 222a, jf. straffeloven § 342 første ledd bokstav c. Det ble også tilføyd et nytt annet ledd i straffeprosessloven § 107a om rett til bistandsadvokat når en sak om besøksforbud i eget hjem bringes inn for retten. Utvidelsen ble begrunnet med det høye konfliktnivået i slike saker. Advokater på begge sider kan bidra til at konfliktnivået ikke økes enda mer når begge parter er til stede under rettens behandling av saken.

Retten til bistandsadvokat ble utvidet til å gjelde enkelte grupper etterlatte i 2004, samt saker om tvangsekteskap, jf. straffeloven § 222 annet ledd. Begrunnelsen for etterlattes rett til bistandsadvokat var at de etterlatte kunne ha behov for slik hjelp og støtte.

Ileggelse av kontaktforbud i eget hjem etter straffeloven § 33 tredje ledd og brudd på kontaktforbud generelt (ikke bare i eget hjem), ble omfattet av ordningen i 2005. Begrunnelsen for dette var at det normalt vil være av så stor betydning for de berørte at både den forbudet retter seg mot og den det skal beskytte bør gis rett til advokatbistand. At overtredelse av ilagt kontaktforbud skal gi den fornærmede rett til bistandsadvokat, var en naturlig parallell til at den som et besøksforbud skal beskytte har rett til bistandsadvokat i saker om overtredelse av ilagt besøksforbud.

Det er innført særlige ordninger med fri rettshjelp for noen grupper voldsofre, parallelt med innføringen og de senere utvidelser av bistandsadvokatordningen. En advokat som ikke er oppnevnt som bistandsadvokat kan imidlertid på sin klients vegne bare utøve de rettigheter som klienten selv har som fornærmet i saken.³³

5.3 Bistandsadvokatens oppgaver

Det er klart at bistandsadvokaten skal «vareta fornærmedes og etterlattes interesser i forbindelse med etterforskning og hovedforhandling i saken», jf. strpl. § 107c første ledd første punktum. Det som ikke er like klart, er hva som ligger i annet punktum: «Bistandsadvokaten skal også gi slik annen hjelp og støtte som er naturlig og rimelig i forbindelse med saken.» I forarbeidene er det nevnt støttende samtaler med fornærmede og etterlatte, gi informasjon om gjennomføringen og utviklingen av saken og skaffe annen sakkyndig hjelp, f.eks. fra lege eller psykolog ved behov. Dette er ikke uttømmende. Det kan også være aktuelt å informere om selvhjelpsorganisasjoner m.m. For øvrig bør advokaten holde kontakt med det øvrige hjelpeapparatet.³⁴

Bistandsadvokaten må, både av hensyn til seg selv og klienten, holde seg innenfor den vanlige advokatrollen, slik den er forstått og praktisert innenfor profesjonens egen tradisjon.³⁵ Advokaten må beholde profesjonaliteten og ikke komme for nær klienten.

5.4 Anvendes regelverket fullt ut?

Høyesterett har fastsatt standardsatser når det gjelder oppreisning til fornærmede. Slike krav byr derfor ikke på særlige utfordringer. Krav om mænerstatning, erstatning for påførte utgifter og tap i inntekt er derimot mer kompliserte. Peter Lødrup er en norsk jurist og professor emeritus ved universitetet i Oslo. Han har gjennomgått en rekke dommer for å undersøke hvilke erstatningskrav som gjøres gjeldende i praksis. Han fant at slike krav i praksis fremsettes svært sjelden.³⁶ Dette er overraskende og svært uheldig. Både Voldtekstutvalget og Fornærmedeutvalget, samt Lødrup, mener årsaken til dette trolig er at bistandsadvokatene har mangelfull erstatningsrettslig kompetanse.³⁷

---

33 NOU 2006:10 kap. 11.3.1.1

34 Robberstad (2003) s. 120-121

35 Robberstad (2003) s. 123

36 Lødrup (2006) s. 237

37 NOU 2008:4 kap. 11.3.1

6 Sivile krav

6.1 Innledning

Årsaksbetingelsen for erstatning var tidligere (før 1981-loven) at kravet måtte være en «følge» av den straffbare handlingen. I den någjeldende lov må kravet «springe ut av samme handling som saken gjelder.» Rent språklig innebar dette en utvidelse. Det fremgår ikke helt klart om formuleringen tok sikte på å gjennomføre en reell utvidelse av adgangen til å pådømme sivile krav, eller om det kun var en redaksjonell endring. Departementet uttalte imidlertid at en så vidt mulig burde legge til rette for at skadelidte kunne få avgjort sine krav under straffesaken, så sant de hadde en *klar sammenheng* med den straffbare handlingen. Når man sammenholder denne uttalelsen med lovens formulering, og dessuten tar hensyn til at departementet ønsket å utvide adgangen til å gjøre sivile krav gjeldende, kan dette gi et visst grunnlag for å tolke gjeldende lov videre enn den gamle på dette punkt.³⁸

Etter f.eks. en voldtekt vil fornærmede ha krav på erstatning for de eventuelle økonomiske tap som fornærmede er påført. Retten til erstatning gjelder alle økonomiske tap som voldtekten har påført fornærmede, f.eks. utgifter til legehjelp, medisiner, nye klær osv. Fornærmede vil også ha krav på å få erstatning for tapte inntekter, både inntekter en går glipp av rett etter voldtekten og på lengre sikt. Erstatningen fastsettes individuelt, og det er det økonomiske tapet som fornærmede faktisk har lidd som skal erstattes.

Alvorlige voldsforbrytelser og seksuallovbrudd vil kunne påføre fornærmede medisinsk mèn som ikke har direkte økonomisk betydning. Etter gjeldende rett kan det da fremsettes krav om mèn(erstatning, forutsatt at mèn(erstatningen er erstatning for tap av livsutfoldelse når en person har fått en varig og betydelig skade av medisinsk art, jf. skadeserstatningsloven § 3-2. Et eksempel er dersom en voldtekt gjør at fornærmede blir 50% medisinsk invalid, vil det kunne fastsettes en mèn(erstatning som ytes i tillegg til erstatningen for det økonomiske tapet. Ved beregningen av mèn(erstatningen tas det utgangspunkt i den medisinske invaliditetsgrad, det tas lite hensyn til individuelle forhold ut over invaliditetsgraden.

I tillegg vil fornærmede kunne ha rett til oppreisning for ikke-økonomisk skade. Oppreisning skal i henhold til lov om skadeserstatning § 3-5 kompensere for:

«...voldte tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikke-økonomisk art.»

Av forarbeidene, Ot.prp. nr. 20 (1991-1992) pkt. 6.2.1, fremgår det at oppreisningen skal gi kompensasjon for:

«...fysiske smerter, angst og psykiske lidelser, plager og ulemper ellers, lengre sykehusopphold, hindringer i normal livsførsel med mer...»

---

38 Hov (1983) s. 118-119

Oppreisning skal kompensere for både langvarige/livsvarige skadefølger og for kortvarige skadefølger. I en høyesterettsdom fra 1988³⁹ fastsatte Høyesterett oppreisningen til kr 30.000,-. Denne sats var lenge gjeldende som en standardisert norm i voldtektssaker. I en dom fra 2003⁴⁰ fastholdt Høyesterett at det var grunn til å ha en slik standardisert norm, men hevet beløpet til kr 100.000,-, dels pga inflasjon, men først og fremst fordi en reell heving var ønskelig. Høyesterett uttalte at det skal særlige grunner til for å fravike normen – oppover eller nedover. Avgjørelsen gir fortsatt uttrykk for gjeldende rett.⁴¹

Krav om erstatning, mænerstatning og oppreisning vil først og fremst kunne rettes mot overgriperen (skadevolder). Krav mot skadevolder kan fremmes som et sivilt krav i forbindelse med straffesaken, eller det kan fremmes som et sivilt søksmål anlagt uavhengig av en eventuell straffesak.

Et krav kan imidlertid også rettes mot staten, enten i form av voldsoffererstatning eller billighetserstatning. Kravet fremmes da som en søknad overfor forvaltningen. Det finnes også kommunale erstatningsordninger for personer som har vært utsatt for overgrep mens de var under barnevernets omsorg.⁴²

Ved kgl. res. 1. september 2006 ble det opprettet et utvalg som skulle utrede tiltak for å sikre bedre oppfølging av personer som blir utsatt for voldtekt.⁴³

Voldtektsutvalget har følgende forslag til tiltak når det gjelder erstatning:

Både skadelidte og skadevolder i erstatningssaker i forbindelse med voldtekt, skal ha rett til fri saksførsel og fritas for rettsgebyr. Departementet bør utrede mulighetene for å fjerne risikoen for saksomkostningsansvar.

Videre foreslår utvalgets flertall at kravet til bevis i voldsoffererstatningsloven § 3 endres fra klar sannsynlighetsovervekt til vanlig sannsynlighetsovervekt. Det foreslås samtidig at det kun besluttet at regress søkes i tilfeller hvor skadevolder er dømt i en straffesak til å betale erstatning.

Bistandsadvokater oppfordres til å gjennomføre kurs i erstatningsrett og straffeprosess.

Reglene for oppnevning av bistandsadvokat i saker der voldtekten fant sted i utlandet, bør presiseres. Dersom saken etterforskes av norsk politi, vil man ha rett til bistandsadvokat. Dette bør fremgå av straffeprosessloven.

I tilfeller der voldtekten fant sted i utlandet, bør det gis adgang til å få oversatt sakens dokumenter. Fornærmede bør også få dekket reise og opphold i forbindelse med en evt.

---

39 Rt 1988 side 532

40 Rt 2003 side 1580

41 NOU 2008:4 kap. 11.2.1

42 NOU 2008:4 kap. 11.2.2

43 NOU 2008:4 s. 9-10

rettssak.⁴⁴

6.2 Påtalemyndigheten fremmer krav etter strpl. § 427

Før lovendringen var det slik at påtalemyndigheten hadde adgang til å fremme alle typer sivile krav som nevnt i § 3 etter begjæring fra fornærmede. Hva påtalemyndigheten gjorde, berodde på en konkret og skjønnsmessig vurdering. I følge forarbeidene var viktige momenter hvor komplisert kravet var, skadelidtes situasjon, særlig skadelidtes evne til å gjøre kravet gjeldende og på påtalemyndighetens alminnelige arbeidssituasjon. Etter paragrafens annet ledd hadde påtalemyndigheten i utgangspunktet en plikt til å fremme krav mot siktede fra den som var umiddelbart skadelidende ved den straffbare handlingen.

Påtalemyndigheten kunne imidlertid nekte å ta med et krav dersom det var åpenbart ugrunnet. Det betyr at kravet klart ikke var rettslig holdbart. Også dersom det ville være til uforholdsmessig ulempe for behandlingen av straffesaken om kravet ble fremmet i forbindelse med denne. Dette berodde på en skjønnsmessig vurdering.⁴⁵

Straffeprosessloven § 252 tredje ledd har fått et nytt annet punktum;

«Fremmer påtalemyndigheten krav etter § 427, skal den så langt mulig angi kravets størrelse.»

Begrunnelsen for den nye bestemmelsen er at fornærmede skal få mulighet til å bidra til forberedelsen og evt. ytterligere opplysning av kravet, samt at tiltalte skal få et godt grunnlag for å forberede sitt forsvar.⁴⁶ Tidligere var det nok at aktor tok forbehold om nedleggelse av påstand om erstatning. Nå må aktor også så langt mulig angi kravets størrelse. Det kan være ressurskrevende. Dette kan igjen føre til lengre saksbehandlingstid, noe man i utgangspunktet vil unngå både av hensyn til fornærmede, siktede og sakens opplysning.

6.3 Fornærmede fremmer krav etter strpl. § 428

Fornærmede kan bare fremme krav selv dersom det blir holdt hovedforhandling. Dersom straffesaken henlegges må fornærmede reise en sivil sak om kravet for å få tilkjent erstatning. Retten kan imidlertid nekte kravet fremmet på et hvert trinn av saken hvis det er til vesentlig ulempe, jf. annet ledd, bortsett fra i ærekrenkelsessaker.⁴⁷ Hvis saken avgjøres ved tilståelsesdom, kan fornærmede fremme krav etter § 428, jf. første ledd siste punktum. Det er imidlertid lettere å si at det er «betenkelig» enn hvis saken avgjøres ved hovedforhandling. Det er opp til retten å avgjøre om det er betenkelig eller ikke i den enkelte sak.

---

44 NOU 2008:4 kap. 11.4

45 NOU 2006:10 s. 65

46 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 11.5

47 NOU 2006:10 s. 66

Hovedregelen er nå at fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat fremmer krav etter straffeprosessloven § 428, som lyder (første ledd):

«Den som har et sivilt krav som nevnt i § 3, kan selv fremme dette i forbindelse med offentlig straffesak, såfremt hovedforhandling blir holdt. Er det oppnevnt bistandsadvokat, skal kravet alltid fremmes etter bestemmelsen her. Fornærmede med bistandsadvokat kan fremme kravet etter denne bestemmelsen også i saker som pådømmes etter § 248.»

Adgangen til å fremme krav etter § 428 var ikke så ofte brukt i praksis. Nå er det imidlertid slik at sivile krav alltid skal fremmes etter § 428 i saker med bistandsadvokat. Fornærmede får dermed fulle partsrettigheter i saken, når det gjelder erstatningsspørsmålet. Den praktiske hovedregel nå er altså at fornærmede har fulle prosessuelle rettigheter på grunnlag av § 428.⁴⁸

Medaljens bakside er at fornærmede dermed står ansvarlig for eller risikerer saksomkostninger. Dette ble fremhevet i høringsuttalelsen fra et advokatfirma.⁴⁹ Departementet fremholder imidlertid at kostnadene ved behandlingen av sivile krav i saker der fornærmede har bistandsadvokat og tiltalte har forsvarer, vil være dekket av det offentlige gjennom bistandsadvokat- og forsvareroppdraget. Fornærmede eller tiltalte vil derfor normalt ikke ha hatt egne kostnader ved fremme av kravet som kan kreves erstattet etter strpl. § 439.⁵⁰

6.4 Fornærmede fremmer ikke krav

Dersom fornærmede ikke fremmer krav om erstatning, har hun/han ingen partsrettigheter. Da er fornærmede kun et (viktig) vitne i straffesaken. Skal man ha prosessrettigheter må man altså gå veien om å kreve erstatning. Selv om penger ikke er viktig for fornærmede i den konkrete sak, må hun/han kreve erstatning pga alt det innebærer.

Det fremgår av utredningen at utsikten til å få erstatning ikke i seg selv utgjør noen motivasjon for den fornærmede for å gå til sak. Noen føler til og med at det blir feil å kreve penger for det de har vært gjennom. Likevel kan det ha en viktig symbolverdi om man får tilkjent erstatning. Ansvarsplasseringen er sentral.⁵¹

Fornærmedes straffeprosessuelle stilling avhenger dermed av erstatningskravet.

7 De nye rettighetene

---

48 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 41

49 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 93

50 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) s. 94

51 NOU 2006:10 s. 117

7.1 Før anmeldelse

Etter den siste lovendringen gis fornærmede for forbrytelser nevnt i § 107a første ledd bokstav a og b, rett til kostnadsfri konsultasjon med advokat før anmeldelse i saker som omfattes av bistandsadvokatordningen.⁵²

«Fornærmede har rett til å få oppnevnt bistandsadvokat i saker:

a) om overtredelse av straffeloven §§ 192-197, § 199, § 200 annet og tredje ledd, § 219, § 222 annet ledd, § 224 og § 342 første ledd bokstav b, jf. § 33 og § 342 første ledd bokstav c, jf. straffeprosessloven § 222a,

b) om kjønnslemlestelse etter lov 15. desember 1995 nr. 74,»

Det er lovfestet i rettshjelploven § 11 første ledd nr. 6, som nå lyder:

«Søknad om fritt rettsråd kan innvilges uten behovsprøving i følgende tilfeller:

(...)

6 til den som har vært utsatt for handling som nevnt i straffeprosessloven § 107a første ledd bokstav a eller b, for å vurdere forhold av betydning for anmeldelse.»

De som evt. kan få oppnevnt bistandsadvokat på grunnlag av skjønnsregelen i § 107a tredje ledd, har altså ikke krav på kostnadsfri konsultasjon med advokat før anmeldelse.

Hensikten er at fornærmede, sammen med advokaten, skal kunne vurdere om anmeldelse er veien å gå i det enkelte tilfelle. Samfunnet har en interesse i at alvorlige saker blir etterforsket og irettført. Det enkelte individ, fornærmede, kan derimot ha motstridende interesser. For noen kan det tenkes at det beste er å slippe ubehaget ved en rettssak. Påtelemyndigheten/politiet har samfunnets interesser for øye, mens advokaten har klientens, altså fornærmedes, interesse for øye. Det kan derfor føles veldig trygt for fornærmede å rådføre seg med advokaten i stedet for politiet i slike saker. Ikke minst når det gjelder barn som er ofre for seksuelle overgrep, vil det ikke sjelden være slik at barnet kan være best tjent med å ikke gå til anmeldelse. Barnet kan være på god vei til å «komme over» overgrepene, og en anmeldelse vil da kunne rippe opp i det. Advokaten skal i en slik situasjon tenke på barnets beste, ikke foreldrenes eller samfunnets interesser. Det aller viktigste for barnet i en slik situasjon, er at overgrepene stanser.

Anmelde?

Anmeldelse, etterforskning og straff vil ha en allmennpreventiv effekt. Potensielle voldtektsforbrytere ser at personer som begår voldtekt, blir anmeldt og straffeforfulgt, noe som antas å virke avskrekkende på dem. Den moralske fordømmelsen av voldtekt blir også styrket gjennom straffeforfølgning. Som tidligere nevnt, kan det oppleves svært positivt for fornærmede hvis gjerningsmannen straffes og skyld plasseres. Motsatt, hvis saken henlegges, vil det ikke oppleves særlig positivt. Selv om noen fornærmede kan føle at de hvertfall har «sagt i fra». Undersøkelser viser imidlertid at ca. 80% av voldtektsanmeldelser ender med henleggelse. (Noen av disse kan imidlertid ende med en nedsubsumering pga bevissituasjonen, slik at gjerningsmannen ikke går

---

52 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.3.4

helt fri fra ansvar, men tiltales for en mildere bestemmelse.) Uansett, skal det fortsette slik, er det lite hensiktsmessig å sette i verk tiltak for å øke anmeldeshyppigheten.⁵³

7.2 Under etterforskning

Det er vedtatt en ny § 93e,⁵⁴ som lyder:

«Første gang fornærmede eller etterlatte avhøres, skal politiet informere om deres rettigheter i saken.

Politiet og påtalemyndigheten skal orientere fornærmede med bistandsadvokat og etterlatte i lovbestemt rekkefølge om sakens utvikling og fremdrift med mindre hensynet til etterforskningen eller andre grunner gjør det utilrådelig. Andre fornærmede skal informeres etter behov.»

Dette er en fanebestemmelse om rett til informasjon for fornærmede med bistandsadvokat og etterlatte i lovbestemt rekkefølge. Øvrige fornærmede skal få informasjon ved behov, dvs. ved henvendelse til politi/påtalemyndighet.

Fornærmede og etterlatte og deres representanter kan pålegges taushetsplikt når de får opplysninger som er undergitt taushetsplikt, jf. § 61c tredje ledd. Overtredelse av taushetsplikten kan straffes etter straffeloven § 121 dersom vedkommende er gjort oppmerksom på at overtredelse kan få slik følge.

Etterlatte i lovbestemt rekkefølge er også gitt rett til dokumentinnsyn.⁵⁵ Straffeprosessloven § 242 første ledd første punktum lyder nå:

«Mistenkte, hans forsvarer, fornærmede, etterlatte i lovbestemt rekkefølge og bistandsadvokaten skal på begjæring gis adgang til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter såfremt det kan skje uten skade eller fare for etterforskningens øyemed eller for tredjemann.»

Adgangen til å få avslag på begjæring om dokumentinnsyn prøvd for retten er utvidet til også å gjelde fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge.⁵⁶ Denne rettigheten har mistenkte fra før. Endringen medfører dermed at det blir likt for mistenkte, fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge.

Fornærmede og etterlatte er gitt rett til å være til stede i alle rettsmøter, også de som går for lukkede dører. Dersom vedkommende blir pålagt å forlate rettssalen, skal hun gjøres kjent med det som er forhandlet i hennes fravær.⁵⁷ Domstolloven § 127 nytt annet og tredje punktum lyder:

---

53 NOU 2008:4 kap. 6.5

54 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.4.1

55 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.4.2.4

56 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.4.2.4

57 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.4.4.1

«I straffesaker har fornærmede rett til å være til stede med mindre særlige grunner taler mot det. Det samme gjelder etterlatte som nevnt i straffeprosessloven § 93a annet ledd første punktum.»

Bistandsadvokaten skal varsles om rettsmøter så langt det lar seg gjøre. Andre varsles ved forspørsel, jf. straffeprosessloven § 243 annet ledd, som nå lyder:

«Så vidt mulig bør påtalemyndigheten, forsvareren og bistandsadvokaten i tide varsles om møtet.»

7.3 Særlig om avhør av mindreårige

Tidligere har det vært slik at barn under 14 år skulle avhøres ved dommeravhør. Nå er aldersgrensen hevet til 16 år. Barn mellom 14 og 16 år skal imidlertid kunne vitne hvis de ønsker det. Det betyr at barn under 14 år normalt avhøres i dommeravhør, mens barn mellom 14 og 16 år kan avhøres i dommeravhør i stedet for å vitne i retten.⁵⁸ Dette er imidlertid et skjønnsspørsmål som avgjøres av dommeren i den enkelte sak. I realiteten er det påtalemyndigheten som avgjør dette i stor grad, siden det er den som sender begjæring om dommeravhør til retten, eller lar være. Straffeprosessloven § 234 annet ledd lyder:

«Avhør av vitne under 16 år i sak om forbrytelse eller forseelse mot sedeligheten bør fortrinnsvis begjæres foretatt etter reglene i § 239.»

Reglene i § 239 første ledd lyder:

«Ved avhør av et vitne under 16 år eller et vitne med psykisk utviklingshemming eller tilsvarende funksjonssvikt i en sak om forbrytelse eller forseelse mot sedelighet, skal dommeren ta imot forklaringen utenfor rettsmøte, når han finner det ønskelig av hensyn til vitnet eller av andre grunner.»

Av og til avhøres fornærmede både i dommeravhør og i retten. Dette gjelder særlig de sakene der fornærmede fyller 14 eller 16 år før saken kommer opp for domstolene, men som var under aldersgrensen da avhøret fant sted.

På Island fikk de bestemmelser om dommeravhør i 1999. Der ble aldersgrensen imidlertid satt til 18 år, som også er myndighetsalderen. Der var det ingen debatt på forhånd. Det ble ansett som et naturlig skjæringspunkt.⁵⁹

Det er svært viktig at dommeravhør foretas så raskt som mulig. Det er flere grunner til det. For det første er det av hensyn til barnet. Det er viktig for barnet å få lagt saken bak seg og begynne bearbeidingen av overgrepet. For det andre er det viktig av hensyn til bevissikringen. Hvis barnet snakker mye med foreldre og andre om overgrepet før

---

⁵⁸ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.5.1.1

⁵⁹ Rønneberg og Poulsson (2000) kap. 15

dommeravhør er foretatt, kan det være grunn til å tro at barnet er påvirket av andre. Foreldrene eller andre kan, bevisst eller ubevisst, ha stilt ledende spørsmål til barnet, som igjen fører til at barnet ikke forklarer seg helt riktig i forhold til det som faktisk har skjedd. I den mye omtalte Bjugn-saken gikk det lang tid før barna ble avhørt, mellom 4 og 12 måneder. Riksadvokaten uttalte:

«Har barnet forut for avhøret vært gjenstand for utspøringer (...) melder spørsmålet seg om forklaringen kan være farget eller endog et resultat av ukontrollbare påvirkninger utenfra.»

Uttalelsen er hentet fra Riksadvokatens gjennomgang av den såkalte Bjugn-saken – oktober 1994.⁶⁰ Han uttaler videre at uansett om barnet faktisk blir påvirket eller ikke, bør man unngå at det berettiget kan stilles spørsmålstegn ved dette. Senere fikk vi regelen i strpl. § 239 fjerde ledd om at dommeravhør skal foretas innen to uker. Fornærmedeutvalget foreslo å sette ned fristen til en uke, men dette ble forkastet da det ble antatt å være veldig vanskelig å gjennomføre alltid. Noen steder er det kun en dommer som er kvalifisert til å foreta slike avhør. Med en så kort frist kan det lett tenkes at det blir vanskelig (ferie, sykdom etc.). Fristen for å gjennomføre dommeravhør er dermed fortsatt to uker.

Betraktningene ovenfor gjelder hovedsaklig for mindreårige ofre/fornærmede. Barn som skal avhøres som et ordinært vitne i saken kan i større grad avhøres i retten. Et barn som f.eks. skal vitne om en observasjon som har relevans i saken, men som ellers er utenforstående (ikke fornærmet), vil normalt kunne avhøres i retten.

Barn under 12 år har forklaringsplikt. Barn over 12 år skal selv ta stilling til om de vil påberope seg fritaksregelen eller ikke.⁶¹

7.4 Ved påtaleavgjørelse

Tidligere ble fornærmede varslet om at det var tatt ut tiltalebeslutning i saken. Nå er ordningen utvidet til også å gjelde etterlatte i lovbestemt rekkefølge, jf. strpl. § 264a første ledd.

7.5 Forberedelse til hovedforhandling

Fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge skal underrettes om at det er tatt ut tiltale og at de kan kreve å gjøre seg kjent med tiltalebeslutningen og sakens dokumenter.⁶² Dette er lovfestet i straffeprosessloven § 264a første ledd, som lyder:

«Påtalemyndigheten underretter fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge om at det er tatt ut tiltale i saken og om at de kan kreve å gjøre seg kjent med tiltalebeslutningen.»

---

60 Rønneberg og Poulsson (2000) kap. 11

61 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.5.2.4

62 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.7.1

Fornærmede med bistandsadvokat og etterlatte med bistandsadvokat er gitt rett til å foreslå supplerende bevisførsel og avslag kan bringes inn for retten.⁶³ Dette er nedfelt i § 264a annet ledd:

«Påtalemyndigheten fastsetter samtidig en frist for fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat for å foreslå supplerende bevisførsel om straffekravet. Avslår påtalemyndigheten å føre beviset, kan spørsmålet bringes inn for retten til avgjørelse.»

Kretsen av innsynsberettigede er utvidet til også å omfatte etterlatte i lovbestemt rekkefølge. Regelen om at dokumentinnsyn kan nektes hvis det kan volde skade eller fare for sakens behandling i retten, er opphevet. Regelen har blitt kritisert av Robberstad fordi den i prinsippet kan anvendes i alle saker. Det er også vanskelig å angi hvilke hensyn som tilsier at det skal gjøres unntak i det konkrete tilfellet. Regelen om at innsynsretten kan begrenses av hensyn til skade eller fare tredjemann, jf. strpl. § 264a annet ledd, videreføres derimot. Politiet har behov for å skjule identiteten til kilder. Den er også begrunnet i sikkerheten til vitner og andre.⁶⁴

De som etter de nye bestemmelsene ikke blir varslet om hovedforhandlingen er fornærmede og etterlatte uten bistandsadvokat som ikke skal vitne og som ikke fremmer krav etter § 428. Disse vil normalt heller ikke ha behov for slik varsling.⁶⁵

Bistandsadvokaten skal varsles om at bevisopptak er begjært. § 271 første ledd lyder:

«Når bevisopptak er begjært etter § 270, skal underretning gis til motparten, bistandsadvokaten og den som fremmer krav etter § 428.»

Prosessuelle spørsmål skal søkes avklart så tidlig som mulig. Det er derfor lovfestet at spørsmål som nevnt i § 272 første ledd bokstav f til h i saker med bistandsadvokat skal søkes avklart før hovedforhandlingen,⁶⁶ jf. § 272 nytt femte ledd som lyder:

«Forhold som nevnt i første ledd bokstav f, g og h skal i saker som nevnt i § 107a om mulig avklares før hovedforhandlingen.»

Fornærmede og etterlatte gis mulighet til samtale med aktor. Dette har også skjedd i praksis tidligere. Loven har ikke stengt for dette. Det er derfor ikke nødvendig med endringer i loven. Dette kan gjennomføres uten lovendringer. Det nye er at det er bevilget budsjettmidler til dette.⁶⁷ Noen steder i landet er det store avstander som gjøre det vanskelig uten ekstra midler. Lovgiver har altså et klart ønske om at slike møter skal gjennomføres oftere enn tidligere siden det er bevilget midler til dette. Et problem ved dette er at midlene ikke er øremerkede til dette formålet. De ekstra pengene kan lett bli brukt til andre ting også. I og med at dette ikke er en lovfestet rett for fornærmede, kan

---

63 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.7.2

64 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.7.3

65 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.7.4

66 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.7.7

67 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.7.8

hun heller ikke kreve et slikt møte. Det vil altså avhenge av hva den enkelte aktor ønsker eller tillater.

7.6 Hovedforhandling

Strpl. § 129 sier at vitner ikke skal overvære forhandlinger før egen forklaring. Tidligere var det slik at tiltalte forklarte seg først, deretter fornærmede. Dermed fikk ikke fornærmede høre tiltaltes forklaring. Fornærmede har ofte følt det ubehagelig å ikke vite hva tiltalte har sagt i vitneboksen. Det kommer kanskje frem under prosedyrene. Det kan være veldig uheldig at fornærmede ikke får mulighet til å imøtegå tiltaltes påstander. Hun får heller ikke oppklart eventuelle misforståelser. Fornærmede kan føle seg maktesløs, akkurat slik som hun gjorde under overgrepet. Nå er det slik at fornærmede med bistandsadvokat som hovedregel skal forklare seg først. Dersom det er flere fornærmede forklarer tiltalte seg etter hver fornærmet. De fornærmede i slike saker får ikke være til stede under hovedforhandlingen før egen forklaring. Mange mener at dette er mer naturlig enn slik det var før. Det kan virke mer logisk at fornærmede kommer med sin versjon først, og at tiltalte forsvarer seg etterpå. I tillegg er det mye mer hensynsfullt og «rettferdig» overfor fornærmede. Det avgjørende for Justisdepartementet var at dette vil styrke fornærmedes stilling uten at det svekker siktedes rettssikkerhet. Grunnen til at det kun er fornærmede med bistandsadvokat som har denne muligheten, er at man vil prøve det ut i noen saker før en eventuell utvidelse til andre fornærmede.

Det har kommet kritikk fra flere hold angående den nye rekkefølgen. Det hevdes at tiltalte, ved å høre fornærmedes forklaring først, kan tilpasse sin forklaring, slik at det blir vanskeligere å få en domfellelse. Det vil altså være en ulempe for fornærmede. Både fornærmede og tiltalte har imidlertid rett til dokumentinnsyn. Begge vil derfor ha sett hverandres politiforklaringer før hovedforhandlingen. Det vil da ikke spille noen rolle hvem som forklarer seg først med hensyn til dette påståtte problemet.

Alle fornærmede og etterlatte har nå anledning til å være til stede under hele hovedforhandlingen, uavhengig av tidspunktet for egen forklaring,⁶⁸ jf. strpl. § 129 første ledd, nytt tredje punktum som lyder:

«Vitnene, med unntak av fornærmede og etterlatte, bør som regel ikke høre på forhandling i saken før de er avhørt under hovedforhandlingen.»

Etterlatte skal som hovedregel forklare seg etter tiltalte, men de skal kunne være til stede under hele hovedforhandlingen. Jeg henviser imidlertid til § 289a tredje ledd som nå lyder:

«Dersom etterlatte skal forklare seg og hensynet til sakens opplysning tilsier at de ikke bør overvære forhandlingene før de selv har forklart seg, kan retten bestemme at de skal forklare seg før tiltalte.»

---

68 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.8.1 og 9.8.2

Etter at de nye bestemmelsene har virket en stund, rapporterer Oslo statsadvokatembeter, Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter og Trøndelag statsadvokatembeter at de kun har positive erfaringer med den nye rekkefølgen på forklaringene.⁶⁹ Selv om noen var skeptiske til den nye rekkefølgen.

§ 284, som gjelder retten til å forklare seg uten tiltalte til stede, er utvidet til også å omfatte etterlatte.⁷⁰ Tidligere hadde fornærmede og personer under 18 år en sterkere rett til å forklare seg uten tiltalte til stede.

Fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat er gitt anledning til å forklare seg om virkningene av den handlingen som straffesaken gjelder – victim impact statement. Kretsen av rettighetshavere er begrenset til å gjelde etterlatte i lovbestemt rekkefølge. Det er opp til retten å fastsette tidspunktet for forklaringen.⁷¹ Dette er lovfestet i § 303a som lyder:

«Etterlatte i lovbestemt rekkefølge som ikke skal forklare seg, har likevel rett til å gi en fremstilling av hvilke konsekvenser den handling som straffesaken gjelder, har medført for vedkommende.»

Fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat er gitt prosessuelle rettigheter under hovedforhandlingen uavhengig av om det fremmes erstatningskrav eller ikke.⁷²

Bistandsadvokaten er gitt rett til å stille supplerende spørsmål til tiltalte, vitner og sakkyndige.⁷³ Det er understreket at det kun dreier seg om **supplerende** spørsmål. § 291a lyder:

«Bistandsadvokaten kan stille spørsmål til tiltalte, vitner og sakkyndige etter aktor og forsvarer.»

Fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat gis rett til å kommentere bevisførselen.⁷⁴ Se § 303:

«Etter avhør av hvert enkelt vitne og etter opplesning av hvert skriftlig bevis bør tiltalte få anledning til å uttale seg. Det samme gjelder fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat. De bør også få uttale seg etter tiltaltes forklaring.»

De har også anledning til en sluttbemerkning. Tiltalte skal imidlertid gis siste ord.⁷⁵ Se § 304 nytt tredje punktum:

---

69 Samtale med hhv. statsadvokat Stein Vale og førstestatsadvokat Jan Hoel samt referat fra møte mellom Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane statsadvokatembeter og Trøndelag statsadvokatembeter

70 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.8.3

71 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.8.4

72 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.8.5.1

73 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.8.5.2

74 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.8.5.3

75 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.8.5.4

«Før saken tas opp til doms, gis først fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat, dernest tiltalte, anledning til å komme med en sluttbemerkning.»

Det kan være viktig for ofrene for alvorlige forbrytelser å få sagt sitt i rettssalen. Psykologisk kan det bety en god del for bearbeidingen i fremtiden.

Fornærmede som har vært utsatt for en alvorlig integritetskrenkelse, samt etterlatte (ektefelle/samboer, myndige barn, foreldre, søsken, steforeldre) er gitt rett til godtgjørelse.⁷⁶ Fornærmedeutvalget har kommet til at det er ekstra viktig at familien holder sammen i en slik situasjon. Derfor må avdødes krets av etterlatte utvides noe i denne sammenheng. En steforelder kan ha vært som en far/mor for avdøde, samtidig som forelderen trenger støtte av sin partner under saken. Vitnegodtgjørelsesloven § 1 annet ledd lyder nå:

«Fornærmede som nevnt i straffeprosessloven § 93a første ledd og etterlatte som nevnt i straffeprosessloven § 93a annet ledd første punktum, har krav på godtgjøring som for vitner så langt de er til stede under hovedforhandlingen. Det samme gjelder søsken og steforeldre i saker der noen er død som følge av en straffbar handling.»

Vitnegodtgjørelsesloven § 6 første ledd nytt annet punktum lyder:

«Det samme gjelder i andre tilfeller hvor vitnet, fornærmede eller de etterlatte som nevnt i § 1 annet ledd, av andre særlige grunner har hatt behov for ledsager.»

Vitnegodtgjørelsesloven § 6 nytt annet ledd lyder:

«Rett til godtgjøring har også den som har foreldreansvar eller er verge for en mindreårig fornærmet som nevnt i straffeprosessloven § 93a første ledd, selv om fornærmede ikke vitner. Første ledd om ledsager gjelder tilsvarende.»

7.7 Saker som avgjøres ved tilståelsesdom

Utvalget vurderte om fornærmede burde gis underretning om at påtalemyndigheten begjærer saken pådømt som tilståelsessak, rett til å gjøre seg kjent med siktelsen og evt. klagerett over siktelsens utforming og rett til varsel om rettsmøtet om behandling av saken.

Av prosessøkonomiske grunner mente utvalget at det ikke er ønskelig med slike rettigheter generelt i tilståelsessaker. De fleste slike saker er ikke av en slik art at fornærmede skal ha behov for dette. Når det gjelder saker som omfattes av bistandsadvokatordningen, kan de derimot ha slike behov. Siktelsens utforming kan f.eks. ha betydning for retten til erstatning eller oppreisning. Utvalget mente derfor at fornærmede med bistandsadvokat skulle ha slike rettigheter.⁷⁷

---

⁷⁶ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.8.7

⁷⁷ Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.9.2

Fornærmede i saker med bistandsadvokat har nå rett til underretning om påtalemyndighetens begjæring om pådømmelse av sak som tilståelsessak, klagerett og rett til varsel om rettsmøtet.⁷⁸ Straffeprosessloven § 59a tredje ledd lyder:

«Fornærmede med bistandsadvokat kan også klage over siktelsens innhold når det er begjært pådømmelse etter § 248.»

Straffeprosessloven § 248 tredje ledd lyder nå:

«Har siktede forsvarer, skal denne få anledning til å uttale seg før saken blir tatt opp til doms. Det samme gjelder bistandsadvokat for fornærmede.»

Straffeprosessloven § 248 nytt femte ledd lyder:

«Bistandsadvokat for fornærmede skal underrettes om påtalemyndighetens begjæring om tilståelsesdom og varsles om rettsmøtet.»

Det dreier seg om et begrenset antall saker. De fleste sakstyper som gir rett til bistandsadvokat har en strafferamme eller karakter som utelukker pådømmelse som tilståelsessak.⁷⁹

7.8 Underretning og offentliggjøring av dommen

Fornærmede og etterlatte med bistandsadvokat skal ha underretning fra retten om domsresultatet i alle saker.⁸⁰ Dette er nedfelt i straffeprosessloven § 43 fjerde ledd:

«Retten sørger for at dommen snarest mulig blir meddelt bistandsadvokaten og fornærmede som har fått avgjort krav etter § 3.»

Fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge skal få beskjed før avgjørelsen offentliggjøres.⁸¹ Man har kommet til at fornærmedes og etterlattes behov for slik forhåndsinformasjon veier tyngre enn offentlighetens behov for rask informasjon. Se domstolloven § 130 tredje ledd:

«Retten kan forby at rettsavgjørelser gjengis offentlig før avgjørelsen er meddelt partene og fornærmede eller etterlatte i lovbestemt rekkefølge, jf. straffeprosessloven § 93a annet ledd annet punktum. Slikt forbud gjelder likevel ikke for lengre tid enn to uker etter avsigelsen av rettsavgjørelsen.»

7.9 Anke i straffesaken

Fornærmede og etterlatte har fortsatt ikke ankerett verken når det gjelder skyldspørsmålet

---

78 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.9.4

79 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.9.2

80 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.10.1

81 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.10.2

eller straffespørsmålet.⁸²

Fornærmede med bistandsadvokat og etterlatte har krav på underretning om anke i straffesaken og om berømmelse av saken i Høyesterett. Dette krever ikke lovendringer. Det er tatt inn i loven at påtalemyndigheten skal underrette fornærmede som har fremmet krav etter § 3, om at dommen er anket og om innholdet i anken.⁸³ Se straffeprosessloven § 434 fjerde ledd:

«Påtalemyndigheten underretter bistandsadvokaten og ellers fornærmede som har fått avgjort krav etter § 3, om anke i straffesaken og ankens innhold.»

Fornærmede og etterlatte har rett til bistandsadvokat ved ankeforhandling i Høyesterett. Det er ikke nødvendig med lovendring.⁸⁴

7.10 Underretning om rettskraftig dom

Utvalget foreslår at det innføres et nytt kapittel i påtaleinstruksen om underretning til fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge om rettskraftig dom, hvis de ikke har fått beskjed på annen måte. Departementet vil vurdere forslaget i forbindelse med endringer i påtaleinstruksen.⁸⁵

7.11 Avgjørelser om straffegjennomføring

Justisdepartementet videreførte ikke utvalgets forslag om uttrykkelig å begrense klagerett på avgjørelser om soningsutsettelse til domfelte. Dette vil sjelden være aktuelt, men departementet ønsket ikke fullstendig å utelukke en slik klagemulighet i loven.⁸⁶

Departementet fant ikke grunn til ytterligere å utvide varslingsreglene i straffegjennomføringsloven. Det er allerede foretatt en betydelig utvidelse. Bestemmelser om når kriminalomsorgen kan varsle, skal imidlertid tas inn i en samlebestemmelse.⁸⁷

Det har vært diskutert om fornærmede og etterlatte skal gis klagerett over avgjørelser under straffegjennomføringen. Departementet viser imidlertid til den pågående saken mellom staten og Austegard om klagerett over avgjørelse om permisjon. Departementet vil avvente rettsavklaringen som skjer gjennom domstolene i denne saken før det tas stilling til om det evt. er behov for å vurdere nærmere spørsmålet om klagerett mv.⁸⁸

Austegard fikk medhold i slik klagerett i Oslo tingrett, men tapte saken i Borgarting

---

82 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.11.1

83 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.11.2

84 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.11.3

85 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.12

86 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.13.1

87 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.13.2.4

88 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.13.3.5

lagmannsrett 26. juni 2008. Lagmannsretten tolket straffegjennomføringsloven slik at konsekvensene av permisjon for fornærmede og etterlatte ikke har relevans. Således ble det lagt til grunn at fengslene ikke har lov til å ta hensyn til den gruppen som har blitt utsatt for et lovbrudd.⁸⁹ Austegard anket til Høyesterett. Høyesterett avsto å behandle anken i september 2008.⁹⁰ Det er dermed slått fast at etterlatte og fornærmede i straffesaker ikke har klagerett når den dømte får innvilget permisjon fra soning. Austegard vil imidlertid ta saken videre til EMD (Den Europeiske Menneskerettighetsdomstol).⁹¹

7.12 Gjenåpning

Ved gjenåpning av sak er det opp til gjenopptakelseskommisjonens skjønn om bistandsadvokat skal oppnevnes i det enkelte tilfellet. Et moment av betydning er om fornærmede/etterlatte hadde bistandsadvokat i den opprinnelige saken.⁹²

Fornærmede og etterlatte har nå et lovfestet krav på underretning om en begjæring om gjenåpning.⁹³ Se straffeprosessloven § 397 femte ledd:

«Kommisjonen underretter fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge om begjæringen, med mindre den forkastes etter tredje ledd. Fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge skal gjøres kjent med sin rett til dokumentinnsyn, til å uttale seg og til å be om å avgi forklaring for kommisjonen, samt muligheten til å få oppnevnt bistandsadvokat.»

Fornærmede og etterlatte har også rett til å uttale seg skriftlig om gjenopptakelsesbegjæringen.⁹⁴
Se straffeprosessloven § 398 annet ledd:

«Fornærmede og etterlatte i lovbestemt rekkefølge skal gis anledning til å uttale seg skriftlig om begjæringen. Fornærmede og etterlatte kan be om å forklare seg for kommisjonen etter reglene i § 398a.»

7.13 Andre tiltak under straffesaken enn styrking av fornærmedes og etterlattes straffeprosessuelle stilling

Justisdepartementet nedsatte i 2004 en arbeidsgruppe som har sett på hvordan fornærmede og pårørende møtes i forbindelse med straffesaker. De kom med en rekke forslag til tiltak i sin rapport; «Æ e itj fornærma, æ e forbanna»:

---

89 www.lovddata.no

90 www.lovddata.no

91 www.fvn.no

92 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.14.2

93 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.14.3

94 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 9.14.4

Politi og påtalemyndighet bør styrke sin kunnskap om ofres og pårørendes reaksjoner gjennom grunn-, videre- og etterutdanningen. Den informasjon som gis av politiet, må tilrettelegges slik at alle grupper kan gjøre seg nytte av den, herunder barn, personer med språkvansker eller ulike typer funksjonshemninger. Politiet bør også informere om det tilbud som gis ved rådgivningskontorene for kriminalitetsofre og andre lokale hjelpetiltak for ofre. Videre bør politiets samarbeid med andre profesjoner utvikles og formaliseres. Skriftlige rutiner/instrukser for hvordan politiet skal møte ofre og pårørende bør utarbeides. Utformingen av vitnestevninger i straffesaker bør gjøres mer leservennlig. Den bør også inneholde informasjon om hvilke frivillige organisasjoner eller offentlige etater som kan yte bistand, herunder vitnestøtte, der dette er tilgjengelig. Det må også sikres at aktor gjennomfører obligatorisk opplæring i vitnepsykologi og vitnebehandling. Det bør utarbeides egne retningslinjer for påtalemyndighetens møte med ofre og pårørende og det bør tas initiativ til og legges til rette for samtale med ofre og pårørende i forkant av hovedforhandlingen. Offeret, der konfliktrådsmedling kan være aktuelt, bør forespørres før siktede. Videre bør det utarbeides rutiner som sikrer at spesielle behov hos ofre og pårørende avdekkes i forkant av straffesaken, samt at denne informasjonen formidles til domstolen. Det bør også utarbeides skriftlige rutiner for håndteringen av erstatningskrav.

Advokatforeningen bør tilby bistandsadvokater tilrettelagt opplæring. Videre bør det vurderes å innføre fast bistandsadvokatorordning tilsvarende det som gjelder for faste forsvarere, eller andre ordninger som kan sikre god kvalitet på de tjenester som ytes.

Det må utvikles rutiner som sikrer at ofre og pårørende mottar aktuell forhåndsinformasjon om domstolens lokaliteter og praktiske forhold, knyttet til selve rettssaken. Det må sikres at informasjon fra påtalemyndighet, bistandsadvokat eller offeret selv blir tatt hensyn til, slik at tilrettelegging med bakgrunn i spesielle behov ivaretas. Prosjektet vitnestøtte bør utvides til å omfatte flere domstoler. Det må også sikres rutiner for at sakens utfall meddeles ofre og pårørende før eller samtidig med at dommen offentliggjøres. Kunnskapen om ofres reaksjoner og behov bør styrkes i domstolene ved at opplæring i vitnepsykologi og vitnebehandling gjøres obligatorisk for dommere. Separate venterom bør tilbys i de saker der det bes om dette eller anses nødvendig.

Konfliktrådet skal være et synlig og godt tilbud for ofre og pårørende, og skal utvikle metoder og samtaleforum som ivaretar ofrenes behov. Offeret skal tilbys medling uavhengig av hvilken skjebne saken får i straffesakskjeden. Det bør også utvikles bedre samarbeid med rådgivningskontorene for kriminalitetsofre.

Det bør vurderes å etablere en kriminalitetsoffermyndighet som får ansvaret for å sikre et helhetlig tilbud til kriminalitetsofre. Rådgivningskontorene for kriminalitetsofre gjøres til en permanent ordning og legges administrativt, faglig og økonomisk inn under Kontoret for voldsoffererstatning. Tilbudet bør også utvides slik at det opprettes et rådgivningskontor i alle politidistrikt.⁹⁵

---

95 NOU 2008:4 kap. 5.6

Den lange saksbehandlingstiden fra anmeldelse til endelig dom oppleves av mange fornærmede og etterlatte som en av de største belastningene i straffesaken. Fornærmedeutvalget er enig i at den lange saksbehandlingstiden fra anmeldelse til endelig dom er en av de største svakhetene i strafferettspleien i dag. Et av de viktigste tiltakene for å ivareta fornærmedes interesser bedre enn i dag, er å korte ned behandlingstiden hos politi, påtalemyndigheten og domstolene. I tillegg til den belastning som selve tidsforløpet representerer, kommer at mulighetene for oppklaring av saken gjennom etterforskning og dom, svekkes desto eldre saken blir.

Det er et paradoks at de nye bestemmelsene om klageadgang på siktelsen, saksbehandlingsregler for sivile krav osv., som skal styrke fornærmedes/etterlattes stilling, lett kan føre til lengre saksbehandlingstid, når dette faktisk oppleves som det verste for fornærmede/etterlatte.

Når siktede er under 18 år må påtalemyndigheten forholde seg til tidsfrister. Utvalget foreslo å innføre en tilsvarende frist for å ta ut tiltale i visse saker der fornærmede er under 18 år.

Ved lovendringer i straffeprosessloven § 102 de senere år er det slått fast at hensynet til det frie forsvarervalg må vike når dette fører til forsinkelse av betydning for saken. Det fremgår av rettspraksis at hensynet til fornærmede og etterlatte ved forsinkelse av saken må trekkes inn i vurderingen. Det er viktig at dette følges opp av domstolene.

Utvalget foreslo videre at det i saker om volds- og seksuallovbrudd der fornærmede er under 18 år, skal prioriteres på samme måte som saker der tiltalte er under 18 år.⁹⁶

Departementet fulgte ikke opp disse forslagene. Begrunnelsen var faren for at en frist vil medføre at etterforskningens kvalitet blir skadelidende. Innføringen av en frist vil også kunne føre til forsinkelse i arbeidet med andre saker som etter sin art også bør prioriteres høyt.

Saker med tiltalte under 18 år er ofte ikke av veldig alvorlig karakter. Man vil da normalt være i stand til å gjennomføre en god nok etterforskning innen fristen. Når det gjelder saker hvor fornærmede er under 18 år, er dette ofte alvorlige saker som krever mer etterforskning. Dette krever mer tid. Et dommeravhør skal noen ganger gjennomføres, påtalemyndigheten skal motta utskrift av dette osv. Bare denne prosessen kan ta så lang tid at fristen er oversittet allerede da. Innføres det en frist her vil det kunne gå utover kvaliteten på etterforskningen. Noe som kan føre til uriktige påtaleavgjørelser.

Departementet presiserer imidlertid at man vil følge med på saksbehandlingstiden i disse sakene og utelukker ikke at innføring av frister vil bli vurdert på nytt dersom saksbehandlingstiden ikke er tilfredsstillende.⁹⁷

---

96 NOU 2006:10 kap. 13.2

97 Ot.prp. nr. 11 kap. 9.6.4

Enkelte grupper fornærmede har et særlig behov for beskyttelse i forbindelse med straffesaken. Dette gjelder særlig fornærmede som har vært utsatt for familievold, vold fra organiserte kriminelle miljøer og for alvorlige trusler. Ofte har de grunn til å frykte represalier og nye overgrep. Disse har behov for vern og beskyttelse, og kan være engstelige for at aktiv utøvelse av prosessuelle rettigheter vil provosere frem nye overgrep. Det må derfor legges til rette for at de kan utøve de styrkede prosessuelle rettighetene som er vedtatt. For å gi de trygghet og beskyttelse, vises det til ordningene med besøksforbud, voldsalarmer (som virker), vitnebeskyttelse, og reglene om mulighet for hemmelig adresse og ny identitet.

Det bør også sikres at fornærmede kan få eget venterom i tinghuset, hvis det er behov for det. Domstolene må avklare med bistandsadvokaten, før hovedforhandlingen, om det foreligger andre særlige beskyttelsesbehov.⁹⁸

Det må ved behov, legges til rette for at tiltalte ikke kan iaktta fornærmede i rettssalen.

Videre foreslås det at det åpnes for fjernavhør med videooverføring under rettsmøter og under hovedforhandlingen av sårbare fornærmede og vitner som frykter trusler, represalier og lignende. Dette krever at alle tinghus utstyres med videooverføringsutstyr.

Det er behov for bedre kunnskaper om ofrenes behov og reaksjoner og for holdningsendringer i alle ledd i straffesakskjeden, og særlig i domstolene. Under avhøret av fornærmede har dommeren et særlig ansvar for å påse at avhøret skjer på en måte som tar rimelig hensyn til fornærmede. Dommeren må gripe inn overfor ledende spørsmål og spørsmål som ikke kommer saken ved.⁹⁹

Regjeringen har lagt fram en handlingsplan mot vold i nære relasjoner for perioden 2008-2011; «Vendepunkt». På bakgrunn av denne og flere andres, bl.a. Fornærmedeutvalgets, arbeid har Riksadvokaten utarbeidet et runskriv 23. juni 2008. Her gjennomgås konkrete oppgaver, metoder etc. som politi og påtalemyndighet skal gjennomføre ved saker om vold i nære relasjoner.¹⁰⁰

8 Vurdering av lovendringene

8.1 Innledning

De nye reglene i straffeprosessen har medført en styrking av fornærmedes og etterlattes stilling generelt. Mye avhenger imidlertid av om man har krav på bistandsadvokat eller ikke. De som ikke har det, har fått styrket sin stilling i mer begrenset grad enn de som har krav på bistandsadvokat. Nedenfor vil jeg peke på en del forhold ved de nye reglene.

---

⁹⁸ NOU 2006:10 kap. 13.3

⁹⁹ NOU 2006:10 kap. 13.4

¹⁰⁰ Riksadvokatens runskriv 3/2008

8.2 En del betraktninger

Avgrensingen mellom de ulike fornærmede

Straffeprosessloven § 107a lister opp hvem som har rett til å få oppnevnt bistandsadvokat. Det er ofre for voldtekt, seksuell omgang og/eller handling med barn, vold i nære relasjoner, tvangsekteskap, menneskehandel, brudd på besøksforbud/oppholdsforbud, kjønnslemlestelse og andre som får betydelig skade på legeme eller helbred som har krav på bistandsadvokat. I tillegg hjemler tredje ledd en adgang til å oppnevne bistandsadvokat også «*i andre tilfeller der sakens art og alvor, hensynet til de berørte eller andre særlige forhold tilsier at det er behov for advokat.*» Den siste gruppen fornærmede er ment å være en sikkerhetsventil og skal praktiseres strengt. Det er særlig to hensyn som tilsier dette ifølge departementet. Behovet for advokat må begrunnes i behovet for advokatbistand i forbindelse med utøvelsen av prosessuelle rettigheter og plikter i saken. Hensynet til forutberegnelighet i systemet tilsier at en slik skjønnsregel må praktiseres strengt. Behovet for forutberegnelighet gjør seg gjeldende av hensyn til det offentliges utgifter til dekning av bistandsadvokatens salær og av hensyn til aktørene i saken.¹⁰¹

Ofre for alvorlige voldsforbrytelser og seksuallovbrudd som kan medføre store fysiske, psykiske og sosiale skadevirkninger, skal ha rett til bistandsadvokat. Det kan reises spørsmål om det er flere som burde ha rett til bistandsadvokat.

Det er ikke vanskelig å se for seg at fornærmede som har blitt utsatt for en overtredelse av straffeloven § 229 kan oppleve det svært krenkende. Offeret for en slik forbrytelse kan da ha behov for bistandsadvokat. Det kan dreie seg om alvorlige voldshandlinger som kan gi offeret stor skade, men disse er ikke omfattet av ordningen. Likeså ofre for ran. Det er mange eksempler på at ransofre sliter lenge etterpå, kanskje resten av livet, med psykiske problemer. Noen blir uføre pga ranet. Dette sier noe om hvor alvorlig det kan være for enkelte. Det er som sagt en sikkerhetsventil i regelverket, men den skal praktiseres strengt i følge forarbeidene.¹⁰² Det skal da mye til før man kan få oppnevnt en bistandsadvokat i et slikt tilfelle. Jeg tror domstolene vil være tilbakeholdne med å oppnevne bistandsadvokat i en sak som ikke omhandler noen av de opplistede paragrafene i strpl. § 107a. I tillegg er det et problem at mange slike alvorlige følger av lovbruddet ikke kommer frem med en gang, men noen år etterpå.

Skjønnsregelen i § 107a tredje ledd kan lett føre til ulik praksis. Før lovendringen har f.eks. Romsdal tingrett og Nordmøre tingrett oppnevnt bistandsadvokat for fornærmede som ikke var omfattet av ordningen.¹⁰³ Altså på et skjønnsmessig grunnlag. Når de gjorde dette før skjønnsregelen/sikkerhetsventilen trådte i kraft, vil de hvertfall gjøre det nå, om aktor mener det er behov for det. Andre steder i landet vil de kanskje praktisere

---

101 Ot.prp. nr. 11 kap. 7.2.4

102 Ot.prp. nr. 11 kap. 7.2.4

103 Samtale med politiadvokat Ingvild Thorn Nordheim

regelen strengere. Dette fører til ulikheter rundt om i landet, hvilket jeg mener er uheldig. Det burde vært satt opp noen klare kriterier for hva som skal til for å få oppnevnt bistandsadvokat etter tredje ledd.

Det er også problematisk at en sak kan starte med f.eks. vold i nære relasjoner/familievold (straffeloven § 219), men senere bli omsubsumert til legemsfornærmelse med preg av mishandling (straffeloven § 228, jf. § 232). Det første gir fornærmede rett til bistandsadvokat, det andre ikke. Om juristen kommer sent inn i saken kan dette være svært uheldig; fornærmede får først beskjed om at hun/han har krav på bistandsadvokat, senere får hun/han beskjed om at hun/han ikke har krav på det likevel. For å forhindre dette mest mulig, bør juristen komme tidlig inn i slike saker.¹⁰⁴ Prinsippet om en fremskutt og integrert påtalemyndighet har også vært fremhevet av Riksadvokaten.¹⁰⁵

På den annen side kan påtalemyndigheten be om oppnevning av bistandsadvokat for fornærmede etter § 107a tredje ledd i slike saker. Noen aktorer mener dette ikke vil være et problem da de mener at retten vil oppnevne bistandsadvokat i slike saker.¹⁰⁶ Her kommer det imidlertid an på hvor restriktive de ulike rettsinstansene kommer til å være ved bruk av skjønnsregelen i § 107a tredje ledd. Som sagt, kan det lett oppstå forskjeller rundt om i landet.

To grupper fornærmede

Det kan bli innviklet. Man må hele tiden skille mellom de som har bistandsadvokat og ikke. Hvordan blir det for de som ikke har krav på bistandsadvokat? Om man har krav på bistandsadvokat eller ikke blir avgjørende for det aller meste etter lovendringen. Det blir «alt eller ingenting».

De med bistandsadvokat har fått styrket sine rettigheter. De uten rett på slik advokat, kan jeg ikke se har fått styrket sine rettigheter nevneverdig.

Bistandsadvokatordningen

Bistandsadvokatordningen er blitt kraftig utvidet etter lovendringen. Jeg mener ordningen bidrar til at påtalemyndigheten lettere kan beholde sin objektivitet i saken. Statsadvokaten/politiadvokaten slipper da å fokusere så mye på fornærmede og etterlatte. Påtalemyndigheten kan lene seg litt tilbake mht ivaretagelsen av fornærmede under saksgangen, i visshet om at hun/han blir tatt vare på av bistandsadvokaten. I stedet kan aktor da konsentrere seg fullt og helt om saken. Slik sett mener jeg bistandsadvokatordningen er en styrke for aktors objektivitet i saken.

Tidligere var det aktor som prosederte erstatningskravet og la ned påstand om erstatning. Under hovedforhandlingen var bistandsadvokaten kun en støtte for fornærmede under hennes/hans forklaring. Etter hvert utviklet det seg en praksis med at bistandsadvokaten prosederte erstatningskravet, mens aktor la ned påstanden om

---

104 Samtale med statsadvokat Stein Vale, Oslo

105 Samtale med kst. statsadvokat Kjell-Otto Lilleberg

106 Samtale med politiadvokat Ingvild Thorn Nordheim

erstatning. For noen år siden ble det også vanlig at bistandsadvokaten la ned påstand om erstatning. Men dette kunne variere fra rettsinstans til rettsinstans. Etter lovendringen er det imidlertid klart at det er bistandsadvokaten som både skal prosedere erstatningskravet og nedlegge påstand om erstatning. De nye reglene medfører at det nå er langt flere saker med bistandsadvokat. Dette mener jeg også bidrar til at aktor kan konsentrere seg fullt og helt om saken, som er straffespørsmålet. Behandlingen av erstatningsspørsmålet har av og til ikke fått nok oppmerksomhet. Noen aktorer har kanskje ansett straffespørsmålet som det viktigste, og ikke brukt like mye ressurser på erstatningsspørsmålet pga tidspress. Etter lovendringen tror jeg dette vil bli bedre, siden ordningen nå er utvidet. Nå er det en klarere ansvarsfordeling mellom aktor og bistandsadvokat. Aktor kan konsentrere seg om straffespørsmålet og bistandsadvokaten om erstatningskravet samt ivaretagelsen av fornærmede/etterlatte. Det er imidlertid viktig, som påpekt i forarbeidene, at bistandsadvokater har tilstrekkelig erstatningsrettslig kompetanse, eller tilegner seg dette, før de tar på seg en slik rolle.

Klage over siktelse

Fornærmede med bistandsadvokat har nå fått adgang til å klage over siktelsen i tilståelsessaker. Samtidig fremheves det at fornærmede ikke har noe med straffespørsmålet å gjøre. I diskusjonen om fornærmede bør få partsstatus legges det avgjørende vekt på at straffespørsmålet er en sak mellom staten (v/påtalemyndigheten) og tiltalte/siktede. Dette mener jeg er motstridende. Siktelsen dreier seg absolutt om straffespørsmålet. I tillegg kan dette medføre lengre saksbehandlingstid. En innvending mot dette er at fornærmede kan la være å klage hvis hun vil ha saken overstått. Jeg mener imidlertid at det kan være vanskelig for fornærmede å la være å klage over siktelsen hvis hun/han er svært uenig i den, når hun/han faktisk har anledning til det. Dette er et eksempel på en bestemmelse som forsinker prosessen. I tillegg strider det mot det som er sagt i forbindelse med fornærmedes «innblanding» i straffespørsmålet. Jeg ser det imidlertid ikke som et stort problem da det ikke er så mange saker med bistandsadvokat som går som tilståelsessaker.

Erstatningskravets størrelse

Den nye bestemmelsen i § 252 tredje ledd annet punktum sier at påtalemyndigheten må angi erstatningskravets størrelse i tiltalebeslutningen. Det er positivt at størrelsen på sivile krav blir søkt klarlagt i rimelig tid før hovedforhandlingen, både av hensyn til fornærmede og siktede.¹⁰⁷ Men det *kan* også medføre lengre saksbehandlingstid. Regelen er delvis innført av hensyn til fornærmede. Når man vet at det verste for fornærmede er lang saksbehandlingstid, er det et paradoks. Man søker å gi fornærmede en fordel, men ender kanskje opp med det motsatte.

Påtalemyndighetens objektivitet

Justisdepartementet undersøker nå betydningen av aktors objektive rolle i forbindelse med gjennomgangen av Fritz Moen-saken. Det blir poengtert at påtalemyndigheten skal ha en objektiv rolle i straffesaken.¹⁰⁸ Samtidig er det innført en rekke nye regler som skal styrke fornærmedes stilling i straffesaker. Disse reglene knytter aktor nærmere til

---

107 Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) kap. 11.5.4

108 NOU 2007:7 kap. 13

fornærmede. Innføringen av møte mellom aktor og fornærmede før hovedforhandlingen er et godt eksempel på det. Dette reiser spørsmål om hvilken rolle departementet egentlig mener aktor skal ha.¹⁰⁹

Møte mellom fornærmede og aktor

Det er vel og bra at det blir bevilget midler til slike møter. Men det er et problem at fornærmede ikke har fått lovfestet et krav på dette. Det vil komme an på aktor om et slikt møte gjennomføres eller ikke. Dette er nok et eksempel på at man kan få ulik praksis rundt om i landet.¹¹⁰ Etter min mening vil situasjonen trolig i praksis bli den samme som før lovendringen.

Rask ikrafttredelse

Politikere har en tendens til å ville vise handling overfor velgerne. Konsekvensen blir ofte at nye lovregler trer i kraft for raskt. De nye reglene i straffeprosessen krever en god del tilpasninger og forberedelser. BL – dataprogrammet for politi og påtalemyndighet – er ikke tilpasset enda, for å nevne et eksempel. Programmet inneholder bl.a. ulike maler for brev og påtegninger. Noen av disse må endres for å stemme overens med de nye reglene. Dette er ikke gjennomført før ikrafttredelsen.

8.3 Oppsummering

Jeg mener at sikkerhetsventilen/skjønnsregelen i strpl. § 107a tredje ledd ikke bør praktiseres strengt, slik det framgår av forarbeidene at den skal. Etter min oppfatning bør fornærmede få oppnevnt bistandsadvokat om hun/han føler behov for slik advokat. Jeg tror ikke det vil medføre at mange flere krever det. Det store flertallet av fornærmede er de som har fått krenket sine formuesgoder. De kommer neppe til å kreve bistandsadvokat. Jeg antar det vil være grensetilfellene som benytter seg av det. Dvs. de som f.eks. har vært utsatt for legemsbeskadigelse eller ran. De kan etter gjeldende rett be om å få oppnevnt bistandsadvokat på grunnlag av skjønnsregelen, men de ulike rettsinstansene vil nok praktisere regelen ulikt. Det kommer derfor an på hvor man bor om man får bistandsadvokat eller ikke. Dette mener jeg er uheldig. En skjønnsregel som legger vekt på hva fornærmede føler behov for, ikke hva den enkelte dommer mener, vil etter min mening være mer rettferdig.

Fornærmede kan klage over siktelsen i tilståelsessaker. Dette kan være uheldig, jf. ovenfor. Jeg mener likevel at dette ikke representerer noe stort problem da det er få saker med bistandsadvokat som går som tilståelsessaker.

Påtalemyndigheten må nå angi erstatningskravets størrelse i tiltalebeslutningen, jf. strpl. § 252 tredje ledd. Som nevnt kan dette føre til lengre saksbehandlingstid. Dette er uheldig. Jeg kan heller ikke se det store behovet for en slik regel. Etter min mening er denne bestemmelsen unødvendig og forsinkende.

Jeg har stilt spørsmålstegn ved om påtalemyndighetens objektivitet blir ivarettatt med de

---

109 Samtale med førstestatsadvokat Jan Hoel og kst. statsadvokat Kjell-Otto Lilleberg

110 I likhet med skjønnsregelen i § 107a tredje ledd

nye reglene, som knytter aktor nærmere fornærmede. Aktor har en rolle han/hun skal ivareta, akkurat som dommeren, forsvareren og bistandsadvokaten. Det er altså ikke spesielt for aktor. Det gjelder alle involverte. Når aktor evt. møter fornærmede, har han/hun allerede utferdiget tiltalebeslutningen. Det betyr at han/hun allerede har gjort seg opp den mening at bevisene er gode/sterke nok for en domfellelse og at han/hun er overbevist om tiltaltes skyld. Å møte fornærmede da, skal ikke ha noe å si for sakens videre utvikling. Beslutningen er allerede tatt. (Om aktor blir i tvil om tiltaltes skyld under hovedforhandlingen skal han selvfølgelig legge ned påstand om frifinnelse.) Formålet med en samtale mellom aktor og fornærmede er at fornærmede skal føle seg tryggere på å vitne i retten. Det er ikke tvil om at avhøret blir lettere når hun/han blir utspurt av en hun/han har møtt tidligere, og som forhåpentligvis behandler henne/ham på en slik måte at hun/han føler seg vel. Alt i alt, tror jeg ikke det er noen fare for at aktor ikke skal makte å beholde sin objektivitet.

Etter min mening burde man fått tid til å tilpasse seg de nye reglene før de trådte i kraft. De involverte fikk ikke nok tid til det. Dette gjelder ny lovgivning generelt, ikke bare de nye bestemmelsene i straffeprosessloven. Dette er noe politikerne bør tenke på ved fremtidige lovendringer.

9 Litteraturliste

Bøker og artikler

Andenæs, Straffeprosess I	Johs. Andenæs, <i>Norsk straffepross bind I</i> , Oslo 1984
Gisle m.fl., Jusleksikon	Jon Gisle m.fl., <i>Jusleksikon</i> , 3. utgave, Oslo 2007
Hov, Fornærmedes stilling i straffeprosessen	Jo Hov, <i>Fornærmedes stilling i straffeprosessen</i> , 1. utgave, Bergen 1983
Hov, Rettergang I	Jo Hov, <i>Rettergang I – Sivil- og straffeprosess</i> , 2. utgave, Oslo 2007
Lødrup, Peter	<i>Tidsskrift for erstatningsrett</i> nr. 4/2006
Robberstad, Bistandsadvokaten	Anne Robberstad, <i>Bistandsadvokaten – ofrenes stilling i straffesaker</i> , 2. utgave, Oslo 2003
Rønneberg og Poulsson, Barn som vitner	Anne Lise Rønneberg og Anne Poulsson, <i>Barn som vitner – særlig om dommeravhør og observasjon</i> , 1. utgave, Oslo 2000

Lovgivning

1902	Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10
1915	Lov om domstolene (domstolloven) av 13. august 1915 nr. 5
1916	Lov om vidners og sakkyndiges godtgjørelse (vitnegodtgjørelsesloven) av 21. juli 1916 nr. 2
1969	Lov om skadeserstatning (skadeserstatningsloven) av 13. juni 1969 nr. 26
1980	Lov om fri rettshjelp (rettshjelploven) av 13. juni 1980 nr. 35
1981	Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25

Dommer

Rt 1988 side 532

Rt 2003 side 1580

Forarbeider

NOU 2006:10

- Fornærmede i straffesaken – nytt perspektiv og nye rettigheter

NOU 2007:7

- Fritz Moen og norsk strafferettspleie

NOU 2008:4

- Fra ord til handling – bekjempelse av voldtekt krever handling

Ot.prp. nr. 11 (2007-2008)

- Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (styrket stilling for fornærmede og etterlatte)

Rundskriv

Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2008 *Familievold*

Elektroniske kilder

www.fvn.no

www.lovdata.no

Personlige kilder

Statsadvokat Stein Vale

Førstestatsadvokat Jan Hoel

Kst. statsadvokat Kjell-Otto Lilleberg

Politiadvokat Ingvild Thorn Nordheim

